

Maatschappelijke organisaties in beeld

Maatschappelijke organisaties in beeld

Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen
op het maatschappelijk middenveld

Esther van den Berg
Joep de Hart

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, september 2008

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2008

SCP-special 27

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Opmaak figuren: Mantext, Moerkapelle

Omslagontwerp: Bureau Stijlzug, Utrecht

Foto omslag: © Michiel Wijnbergh / Hollandse Hoogte

ISBN 978-90-377-0391-7

NUR 740

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 vx Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

Dankwoord		7
1	Nederlanders en hun organisaties	9
1.1	Geen zandhoop	9
1.2	Toen en thans, thema's en onderzoeksvragen	10
1.3	Onderzoeksopzet en beperkingen	12
2	Ontwikkelingen in het lidmaatschap van organisaties en het doen van vrijwilligerswerk	15
2.1	Lidmaatschap	15
2.2	Vrijwilligerswerk	19
2.3	Trends in de participatie in vier sectoren: politieke partijen, vakbonden, kerken en natuur- en milieuorganisaties	23
3	Uitkomsten van het onderzoek maatschappelijke organisaties in beeld	41
3.1	Enkele kenmerken van de onderzochte organisaties	41
3.2	Drie thema's	48
4	Conclusies en afsluitende overwegingen	59
Noten		65
Literatuur		67
Bijlagen		
A	Ontwikkelingen in het aantal leden en/of donateurs bij maatschappelijke organisaties	70
B	Vragenlijst en uitkomsten (te vinden via www.scp.nl)	
C	Onderzoeksverantwoording (te vinden via www.scp.nl)	
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau		93

Dankwoord

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft in de loop van de jaren onder de bevolking veel longitudinale gegevens kunnen verzamelen over de participatie in maatschappelijke organisaties en de deelname aan vrijwilligerswerk. Voor het huidige onderzoek zijn daarnaast gegevens verzameld bij maatschappelijke organisaties zelf. Eind 2007 is een enquête verspreid onder grote organisaties met vragen over de omvang van de achterban, doelstellingen, de interne structuur en andere belangrijke ontwikkelingen en trends. Ook zijn veel organisaties benaderd voor toelichting op recente en historische leden- en donateuraantallen en was een aantal vertegenwoordigers bereid ons te informeren over concrete onderwerpen zoals vrijwilligersfuncties, kerkelijke fondsenwerving, jeugdorganisaties in de natuursector en de invloed van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) op plaatselijke ouderenbonden. Wij zijn de vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties zeer erkentelijk voor hun deelname aan het onderzoek. Zonder hun inbreng – ondanks een vaak overvolle agenda – had het onderzoek niet kunnen plaatsvinden. Daarnaast ook een woord van dank aan Jeroen Devilee, die vanaf het begin bij het onderzoek betrokken was en de eerste gegevens heeft verzameld. Hij heeft inmiddels een andere werkring gevonden. Wij wensen hem succes!

Esther van den Berg

Joep de Hart

1 Nederlanders en hun organisaties

1.1 Geen zandhoop

In zijn rede op de eerste Duitse sociologendag van oktober 1910 te Frankfurt lanceerde Max Weber de opbouw van een sociologie van het verenigingswezen als een van de grote, langlopende onderzoeksprojecten waarvoor de *Deutsche Gesellschaft für Soziologie* zich zou moeten inzetten.¹ De studie naar wat vandaag de dag wordt aangeduid als de *civil society* bestempelde hij als ‘een fundamentele taak voor elk sociologisch genootschap’ (Weber 1924: 441). Meer dan tachtig jaar voor Putnam de aandacht van de sociaal-wetenschappelijke wereld er weer op richtte, onderstreepte Weber de relevantie van zangverenigingen en kegelclubs vanwege hun ‘aanzienlijke effecten, ook op terreinen waar men deze niet direct zou vermoeden, bijvoorbeeld op politiek gebied’ (ibid.: 445) – zij het in zijn geval gelardeerd met de nodige scepsis. Net als ruim zeventig jaar eerder voor De Tocqueville, was een reis die hij eind 1904 naar de vs maakte van duidelijke invloed op zijn visie: ‘De democratie in Amerika is geen zandhoop, maar een kluwen van exclusieve sekten, verenigingen en clubs’ (ibid.: 443).

Ook de Nederlandse democratie is geen zandhoop. En al is de invloed van sekten en sociëteitachtige verenigingen naar Angelsaksisch voorbeeld bij ons niet zo groot, die van het verenigingswezen (waarvoor aan het eind van de negentiende eeuw de basis wordt gelegd; zie De Hart 1999) bestaat ook hier wel degelijk. Tot op de dag van vandaag is een enorm aantal groepen, organisaties en sociale verbanden actief op het maatschappelijk middenveld tussen overheid en de private sfeer. Lange tijd droeg dit middenveld in hoge mate de sporen van de verzuiling en ideologische segmentering die zo kenmerkend is voor de 100 jaren tot aan de jaren vijftig van de vorige eeuw. In hetzelfde tijdvak verandert Nederland in een moderne, industriële natie. Tot aan de laatste decennia van de negentiende eeuw was de participatie aan het openbare bestuur en het openbare leven, inclusief het verenigingsleven, voornamelijk voorbehouden aan en afgestemd op de middenklassen en hogere klassen. In het kielzog van de massaorganisaties die zich formeren onder de paraplu van de verzuiling gaat dit veranderen, betreden de lagere standen via de vakorganisaties het publieke schouwtoneel en gaan zij ook het verenigingsleven ontdekken. Tot en met de jaren vijftig van de afgelopen eeuw maakt dit een ongekende bloeiperiode door. Aan het eind van dat decennium, als de zuilen de eerste haarscheuren gaan vertonen, wordt van verschillende kanten gesproken over de ‘verenigingsapathie’ of ‘verenigingsmoeheid’ die bezit zou hebben genomen van de bevolking (Jolles 1959).

Die dreigende teloorgang van de animo voor het vrijwillig associëren staat centraal in de argumentatie van de al genoemde Amerikaanse politicoloog Robert Putnam

(1993 en 2000), de bekendste vertegenwoordiger van de zogenaamde neo-Tocquevilliaanse stroming in de sociale wetenschappen. In die stroming worden vrijwillige associaties beschouwd als het fundament van een democratisch bestel en als de leerscholen van democratisch handelen. Deze zouden niet alleen de institutionele kern van het burgerlijk engagement vormen, maar ook de informele samenwerking tussen burgers stimuleren en het vertrouwen dat mensen in elkaar stellen. Vooral de kleinschalige organisatievormen (de sportclub, hobbyclub, buurtvereniging e.d.) worden door Putnam c.s. van groot belang geacht voor de opbouw van sociaal kapitaal. Daar zijn de sociale interacties tussen de aangeslotenen het meest direct en intensief.

Voor de afgelopen decennia constateert Putnam allerwegen een afbrokkeling van het 'sociaal kapitaal' waarover de Amerikaanse samenleving kan beschikken. Die afbrokkeling is een pendant van wat wel wordt beschreven onder de noemer van 'individualisering'. Individualisering wordt dan opgevat als de verslapping van de banden met traditionele sociale verbanden als het dorp en de buurt, de familie en het gezin. Daaraan kan worden toegevoegd: maatschappelijke organisaties zoals de kerken, vakbonden en vrijetijdsverenigingen. Een overvolle agenda, een uitgebreide en rijkgeschakeerde vermaaksindustrie en de privatiserende werking van televisie en pc trekken de mensen weg van sociale contacten en gezamenlijke activiteiten op een vaste en georganiseerde basis. Dat is te merken aan de contacten tussen vrienden en familieleden, die minder intens zijn geworden. En ook het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk ondervinden de gevolgen, zoals weerspiegeld in de opkomst van mailinglist organisaties, stichtingen en professionele campagne- en lobbyorganisaties ten koste van lokaal gewortelde organisaties met veel *face-to-face*-contacten tussen de leden. Aldus Putnam, die zijn betoog onderbouwt met een imposante hoeveelheid gegevens, figuren en statistieken.

1.2 Toen en thans, thema's en onderzoeksvragen

Bij veel diagnoses van de huidige cultuur – die ook door andere auteurs als sterk geïndividualiseerd wordt beoordeeld – zijn de jaren vijftig vaak stilzwijgend als referentiekader (en grote tegenpool) aanwezig. Volgens onderzoek dat het CBS in de winter van 1955-56 deed naar de vrijetijdsbeleving van de bevolking van 12 jaar en ouder was destijds de helft van de bevolking actief lid van een of meer verenigingen (CBS 1957).² De bindingskracht van maatschappelijke instituties was destijds enorm. De verzuiling kenmerkte zich door geslotenheid, afscherming tegen de sirenenzang van het moderne leven en exclusiviteitdenken. Krachtig werd het verenigingsleven op eigen levensbeschouwelijke grondslag gestimuleerd, zodat er zoveel mogelijk geademd kon worden in dezelfde dampkring. Bij het katholieke en gereformeerde volksdeel werden destijds de meest uiteenlopende levensdomeinen vanuit confessionele beginselen georganiseerd. Van de rooms-katholieken was 71% aangesloten bij een katholieke en van de gereformeerden 73% bij een protestants-christelijke vereniging. Ongeveer 90% van deze twee groepen koos destijds voor een radioprogramma-blad of een basisschool, vakbond of boerenbond van eigen confessionele signatuur

(Kruijt 1959).³ Beide trokken zich zoveel mogelijk terug in een eigen netwerk van instituties en voorzieningen: media, vakorganisaties, politieke partijen, scholen, welzijnsorganisaties en vrijetijdsverenigingen. Het aantal verzuilde landelijke organisaties bereikte rond 1960 een hoogtepunt. Als demonstratie van het zelfbewustzijn en de saamhorigheid namen massaspelen een belangrijke plaats in bij de landelijke samenkomsten van de katholieke zuil. Het leverde beelden op die we vandaag de dag eerder associëren met Aziatische dictaturen.

Het huidige maatschappelijke middenveld ziet er geheel anders uit. Zoals gebleken in *Landelijk verenigd* en zoals we ook in dit rapport nog zullen zien, organiseren Nederlanders zich graag en massaal, dat is gebleven. Gerekend per hoofd van de bevolking hebben de Nederlandse afdelingen van internationale organisaties zoals Amnesty International, het Rode Kruis, Artsen zonder Grenzen, Greenpeace, het Wereld Natuur Fonds, of het International Fund of Animal Welfare hier te lande een aantrekkingskracht die zij elders niet hebben. Maar ook de voetbalbond of de consumentenbond kent bij ons een organisatiegraad waarvan andere landen alleen maar kunnen dromen (SCP 2000: 134 e.v.). Dekker en Van den Broek spreken van een 'brede civil society': men is massaal aangesloten bij organisaties – zonder dat dit overigens betekent dat men ook erg actief is in die organisaties (Dekker en Van den Broek 1999).

Verschillen met de hoogtijdagen van de verzuiling zijn er ook. Bij de vrijwillige associaties waarop in dit rapport het accent ligt, gaat het per definitie om een welbewuste keuze, op zijn minst oorspronkelijk. Je wordt niet 'geboren' in een vakbeweging, zoals veel mensen ooit al direct na hun geboorte werden ingeschreven bij een kerk. Je kiest ook niet voor een sportvereniging of hobbyclub om daarop vervolgens je hele leven af te stemmen, maar als voortvloeisel van een tijdelijke interesse die zich beperkt tot de vrije uren. Als lid of donateur van Amnesty of Greenpeace laat je je niet op elk terrein de wet voorschrijven via dictaten of voorschriften van het bestuur, maar wens je je ambities en denkbeelden op het vlak van mensenrechten of het milieu adequaat behartigd te zien door een professionele staf. Dat past in een ontzuilde samenleving waarover wel beweerd is dat de leefstijl van mensen meer voorspellende kracht heeft dan de klasse waaruit zij voortkomen, en waarin affiniteit eerder tot stand komt op basis van gedeelde vrije tijdsinteresses en intellectuele horizon dan via een gemeenschappelijke religieuze of politieke achtergrond.⁴

Aldus in snelle penseelstreken de achtergrond waartegen de middenveldonderzoeken van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) zijn opgezet: de reeks *Civil society en vrijwilligerswerk* (deel I t/m V, sinds 1994), het in 2005 verschenen *Landelijk verenigd* (De Hart 2005) en het huidige onderzoek dat als een vervolg hierop gezien kan worden. Dit rapport biedt om te beginnen een actualisering van een aantal ontwikkelingen die in *Landelijk verenigd* zijn geconstateerd. Het gaat dan vooral om ontwikkelingen die zich hebben voltrokken in het lidmaatschap van organisaties en de actieve inzet ten behoeve van deze. Dit maal geven we daarbij bijzondere aandacht

aan vier typen organisaties: politieke partijen, vakbonden, godsdienstige organisaties en organisaties die gericht zijn op natuur en milieu.

Net als bij *Landelijk verenigd* is ook nu een korte enquête naar een flink aantal grotere maatschappelijke organisaties gestuurd, die uiteindelijk door 88 organisaties, dat is de ruim de helft (59%) van de aangeschrevenen, is ingevuld. Bij het eerdere onderzoek lag het accent op de mate van professionalisering en het democratische gehalte van de organisaties, en hun bijdrage in termen van samenbindend en overbruggend sociaal kapitaal. Dit keer hebben we ons vooral gericht op actuele ontwikkelingen en problemen die door de organisaties worden gesignaleerd, het betrekken van allochtone groepen bij hun organisatie, de mate waarop zij zich op Europa oriënteren en hun ervaringen met onwenselijk gedrag.

We hebben niet alleen via bevolkingsenquêtes, de tellingen van organisaties en de enquêtevragen die aan de organisaties zijn voorgelegd informatie verzameld, maar ook langs andere wegen, zoals jaarverslagen, andere onderzoeken en internet. Een deel van deze informatie presenteren we, verspreid door de tekst, via tekstkaders.

Nu eerst iets over de wijze waarop we ons een indruk hebben gevormd van het reilen en zeilen van grote maatschappelijke organisaties in ons land, dat wil zeggen over de organisaties waarover we het hebben en de onderzoeksmethode.

1.3 Onderzoeksopzet en beperkingen

In elke stad en in praktisch elk dorp bestaat een brede variëteit aan verenigingen, organisaties en sociale verbanden waar mensen elkaar ontmoeten en samen activiteiten ontplooiën (kerken, sportclubs, buurt-, muziek-, oranjeverenigingen enz.). Voor zo ongeveer elke doelstelling, hobby, aandoening of belang bestaat een vereniging. Ruim 100.000 verenigingen staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en jaarlijks worden tussen de 3000 en 3500 nieuwe opgericht (Kuperus 2005). Een volledig overzicht van de wijzen waarop Nederlanders zich organiseren zou een enorm aantal lokale en bovenlokale organisatievormen omvatten, van sterk geïnstitutionaliseerde en geprofessionaliseerde, grootschalige organisaties tot vaak informele, kleinschalige en lokaal begrensde soorten van groepsvorming. Een dergelijke onderneming gaat het bestek van dit bescheiden rapport verre te buiten.

Voor dit onderzoek is geput uit een verzameling van ongeveer 150 grote maatschappelijke organisaties met een landelijk bereik, die in principe alle organisaties in ons land van deze omvang omvat. Het gaat om verenigingen en stichtingen die, vanaf 1980, in een of meerdere jaren over minstens 50.000 leden en/of donateurs beschikten. Niet alle in de verzameling opgenomen organisaties haalden in 2006 het selectiecriteria van 50.000 leden. Deze groepen zijn toch in het onderzoek opgenomen, omdat zij op enig moment sinds 1980 wel 50.000 leden telden en om die reden voorkwamen in eerdere edities van het onderzoek.

Uiteraard heeft dit selectiecriterium ook belangrijke beperkingen. De betekenis van maatschappelijke organisaties is niet alleen afhankelijk van de grootte van de aanhang. Organisaties met een ledental kleiner dan 50.000 kunnen door hun expertise, moreel gezag of hun vertegenwoordiging van een specifiek, legitiem geacht belang, een grote rol spelen in het publieke debat of de politieke besluitvorming. Voorbeelden zijn de belangenorganisatie voor reizigers in het openbaar vervoer, Rover, de belangenorganisatie voor homoseksuelen, het COC, of het in 2005 opgerichte Alternatief voor Vakbond voor 'outsiders' op de arbeidsmarkt. Deze organisaties hebben weliswaar minder dan 50.000 leden maar zij zijn als vertegenwoordiger van een specifiek belang zichtbaar in het publieke debat en beïnvloeden het beleid op hun terrein. Daarnaast zijn er organisaties die onder de grens van de 50.000 leden blijven steken maar plaatselijke afdelingen hebben door heel Nederland, waar actieve leden elkaar frequent ontmoeten, projecten opzetten of de (lokale) politiek beïnvloeden. Zij zijn vanuit het oogpunt van sociale cohesie belangrijk (denk aan bijvoorbeeld de Fietzersbond, de Vereniging voor natuur en milieueducatie IVN of aan serviceorganisaties zoals Rotary Nederland en de Lions Club Nederland, zie het tekstkader).

Organisaties met een ledental < 50.000 en veel lokale vertakkingen

De Fietzersbond

De Fietzersbond heeft 30.000 leden die zijn georganiseerd in 145 plaatselijke afdelingen. Plaatselijke afdelingen van de Fietzersbond proberen het lokale en provinciale fietsbeleid te beïnvloeden, maar doen ook aan voorlichting voor fietsers of organiseren fietstochten. 'Mijn slechtste fietspad' is een project van de Fietzersbond waarbij de plaatselijke afdelingen samen met burgers gevaarlijke en slecht onderhouden fietspaden signaleren en de lokale overheid aansporen de problemen op te lossen. Naar aanleiding van de meldingen plaatsten actieve leden van de Fietzersbond in Deventer bijvoorbeeld borden om de slechtste fietspaden te markeren. Een van de borden werd onthuld in aanwezigheid van straatbewoners, de media, een vertegenwoordiger van de ouderenbond ANBO en de verantwoordelijke wethouder. Die laatste deed de toezegging knelpunten aan te pakken (www.fietzersbond.nl, geraadpleegd januari 2008).

Vereniging voor natuur en milieueducatie

De Vereniging voor natuur en milieueducatie IVN heeft 17.000 leden en 176 lokale afdelingen. De afdelingen organiseren publieksactiviteiten, excursies en cursussen. Een voorbeeld van een project waarin IVN vrijwilligers op lokaal niveau verbindingen leggen met burgers en de lokale overheid is de Campagne IVN NatuurNetwerk. Door het hele land probeert de IVN bestaande natuurgebieden met elkaar te verbinden door de inrichting van zogenaamde ecologische verbindingzones. Zo krijgen planten en dieren een grotere bestaanszekerheid. Die verbindingzones kunnen ook heel bescheiden van omvang zijn, zoals een ecologisch beheerde bermstrook. Dergelijke kleinschalige lokale initiatieven worden door IVN vrijwilligers samen met burgers en de lokale overheid van de grond getrokken (www.ivn.nl, geraadpleegd januari 2008).

Serviceorganisaties

De Rotary in Nederland heeft ruim 20.000 leden en 473 clubs. De Lions Club Nederland heeft ruim 11.500 leden en 409 clubs (www.lions.nl, geraadpleegd januari 2008). In deze zogenaamde serviceorganisaties wordt van de leden een actieve inzet voor een betere samenleving verwacht. Leden van plaatselijke Rotary Clubs leveren onder andere fondsen en (vrijwillige) menskracht voor maatschappelijke doelen in de eigen woonplaats of in ontwikkelingslanden. Leden knappen bijvoorbeeld de plaatselijke speeltuin op, gaan wandelen met inwoners van een verzorgingstehuis, zamelen geld in voor het beheer van een plaatselijk theater voor verstandelijk gehandicapten of voor de watervoorziening in een dorp in Kenia (www.rotary.nl, geraadpleegd januari 2008).

Uiteindelijk hebben 88 van de in het totaal 148 benaderde organisaties de vragenlijst ingevuld en teruggestuurd. Van alle sectoren zijn meerdere van de grootste organisaties vertegenwoordigd, waarmee het onderzoek een goede indruk geeft van ontwikkelingen binnen de grotere organisaties op het middenveld. Uitzondering is de sector religie en levensbeschouwing waar het grootste kerkgenootschap ontbreekt: de rooms-katholieke kerk. Tabel 1.1 geeft een overzicht van de respons.

Tabel 1.1

Overzicht aantal benaderde organisaties en respons (per 5 maart 2008)^a

sector	aantal verzonden vragenlijsten	ingevuld retour	expliciete weigering
sport en recreatie	29	17	3
omroepen	10	4	1
religie/levensbeschouwing	10	4	
consumenten	6	3	2
internationale hulp	20	11	4
gezondheidszorg en welzijn	32	19	6
natuur en milieu	13	9	2
werknemers ^b	14	11	
vrouwen	5	5	
ouderen	3	1	2
politieke partijen	6	4	0
totaal	148	88	20
(%)	100	59	14

a Opmerking: 4 vragenlijsten zijn in de post zoekgeraakt.

b De vakcentrales FNV, CNV en MHP namen alle deel aan het onderzoek. Daarnaast zijn nog 8 afzonderlijke bonden (met een ledental van 50.000 of meer) geënquêteerd.

2 Ontwikkelingen in het lidmaatschap van organisaties en het doen van vrijwilligerswerk

2.1 Lidmaatschap

Ontwikkelingen op basis van bevolkingsenquêtes

In dit hoofdstuk presenteren we gegevens over het lidmaatschap van organisaties en het doen van vrijwilligerswerk. Ze zijn afkomstig uit bevolkingsenquêtes en tellingen bij de organisaties zelf. Verderop wordt ingezoomd op ontwikkelingen in de bindingskracht van politieke partijen, vakbonden, kerken en natuur- en milieu-organisaties.

Zoals tabel 2.1 laat zien, hebben de meeste organisaties, vergeleken met eind jaren zeventig, hun populariteit zien stijgen. Vergeleken met begin jaren negentig geldt dit echter voor geen van hen. De grootste dalers voor die meest recente periode zijn de politieke partijen en andere ideële organisaties, en een aantal recreatieve verenigingen. De meest stabiele cijfers vertonen werknemers en werkgeversorganisaties en sportverenigingen, maar ook daar is het getij aan het verlopen.

Tabel 2.1

Lidmaatschap van organisaties, 1979-2003; bevolking van 18 jaar en ouder (in procenten, gewogen uitkomsten)

	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	index 2003 (1979=100)	index 2003 (1991=100)
ideële organisaties totaal	11	12	13	18	15	12	12	109	67
waarvan:									
politieke partij of politieke vereniging	9	8	7	6	7	6	4	44	67
organisatie met specifiek maatschappelijk doel ^a	3	5	8	14	11	9	9	300	64
belangenorganisaties totaal	22	24	24	26	26	26	22	100	85
waarvan:									
werknemers/-gevers organisatie	18	17	17	18	20	22	17	94	94
onderwijs- of schoolvereniging	7	11	11	11	11	9	8	114	73
recreatieve organisaties	28	38	40	42	42	41	39	139	93
waarvan:									
sportvereniging	17	26	28	31	30	29	29	171	94
zang/muziek/toneelvereniging	5	7	8	9	9	9	7	140	78
hobbyvereniging	3	5	7	8	9	8	5	167	63

Tabel 2.1 (vervolg)

	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	index 2003 (1979=100)	index 2003 (1991=100)
vrouwenvereniging of -bond	5	7	7	7	8	6	4	80	57
jeugdvereniging, clubhuis, scouting	2	3	3	3	4	4	2	100	67
natuur/milieuorganisatie	.	.	.	.	.	.	22		
andervoortige vereniging	9	16	17	22	19	19	16	178	73
lid van geen van bovenstaande organisaties ^b	55	45	45	40	42	43	46	84	115
lid van één organisatie	29	34	33	34	34	34	34	117	100
lid van twee of meer organisaties	16	21	22	26	24	23	20	125	77
gem. aantal (bij degenen die lid zijn)	1,5	1,6	1,7	1,7	1,9	1,7	1,5	100	88
rekent zich tot een kerkgenootschap	72	69	66	61	63	62	61	85	100
bevolking van 18 jaar e.o. (x 1000)	9.991	10.599	11.135	11.689	12.039	12.298	12.599	126	108

a Actiegroepen, Wereldwinkel, Amnesty International, enz.

b Exclusief natuur/milieuorganisatie.

Bron: SCP (AVO'79-'03)

Lidmaatschap via tellingen bij organisaties

Vervolgens richten we ons op de tellingen die organisaties zelf bijhouden. Uit verschillende bronnen zijn lidmaatschaps- en donateursaantallen verzameld. Zowel de retour gekomen vragenlijsten, als de jaarverslagen van de onderzochte organisaties en de Goede Doelen Gids van de brancheorganisatie van goede doelen, de VFI (Vereniging van Fondsenwervende Instellingen), geven lidmaatschaps- en donateursaantallen. Deze bronnen geven echter niet altijd dezelfde cijfers. De cijfers uit de vragenlijsten verschillen soms sterk van die uit de jaarverslagen omdat individuele functionarissen bij het invullen van de vragenlijst meer of minder nauwkeurig hebben gerapporteerd over de cijfers, verschillende categorieën aangesloten wel of niet hebben meegerekend of omdat zij de stand van zaken op een ander moment (peilingsdatum) hebben weergegeven. De jaarverslagen worden geacht een betrouwbaar beeld te geven van de omvang van de achterban omdat het om door accountants geaccordeerde overzichten gaat waarmee organisaties in de openbaarheid treden. Daarnaast veronderstellen wij dat de cijfers uit de jaarverslagen beter onderling vergelijkbaar zijn dan de cijfers uit de vragenlijst omdat deze cijfers – met name daar waar het de goede doelen sector betreft – tot stand komen via richtlijnen van het CBF. Een donatie wordt door het CBF omschreven als een gepland, periodiek overmaken van een door de donateur bepaald bedrag (telefonisch contact CBF oktober 2007).

Daarmee worden mensen die een eenmalige donatie doen niet tot de (vaste) donateurs gerekend.

Omwille van de betrouwbaarheid en om zoveel mogelijk eenduidigheid in de cijfers te krijgen en ze te kunnen vergelijken met de cijfers in eerdere edities van het huidige onderzoek is ervoor gekozen de jaarverslagen als belangrijkste bron te nemen bij het overzicht van de lidmaatschaps- en donateursaantallen. Toch is het gebruik van afwijkende definities bij de verschillende organisaties niet uitgesloten en moet bij het vergelijken van donateurs- en lidmaatschapscijfers de nodige voorzichtigheid worden betracht. In het onderzoek is aan het licht gekomen dat met name fondsororganisaties inderdaad lang niet altijd uniforme definities hanteren bij het bepalen van het aantal donateurs, ook veranderen definities in de tijd. Voor verenigingen die alleen leden tellen doet deze problematiek zich veel minder voor, maar ook daar kunnen verschillende manieren van tellen in plaats van ‘natuurlijk verloop’ ten grondslag liggen aan fluctuaties in het ledenbestand. Wel blijkt uit het onderzoek dat in de afgelopen jaren steeds meer fondswervende organisaties zich in hun tellingen zijn gaan baseren op een meer strikte omschrijving van het begrip donateur, waarbij alleen de mensen worden meegeteld die met een zekere regelmaat – vaak minimaal een maal per 24 maanden – een gift overmaken. Hieruit spreekt een tendens naar uniformering en professionalisering van de fondswerving en het databeheer.

Tabel 2.2 biedt een samenvattend overzicht van de lidmaatschapscijfers van meer dan 130 organisaties met in minstens een van de jaren meer dan 50.000 aangesloten (een uitgebreidere tabel is te vinden in bijlage A). Er is onderscheiden naar een aantal sectoren. Een forse daling vertonen de politieke partijen, kerken, omroepen en vrouwenbonden – wat oudere organisaties die sterk beïnvloed zijn door de verzuiling. De sterkste groeiers sinds de jaren tachtig zijn: organisaties die zijn gericht op natuur en milieu, organisaties gericht op internationale hulp en solidariteit, consumentenorganisaties en organisaties in de gezondheidszorg. In de recentste periode zagen vooral de ouderenorganisaties hun ledental stijgen. Nederlanders organiseren zich niet alleen, zelfs niet voornamelijk, vanuit hun eigen belang. De ideële sector is, met in het totaal meer dan 7 miljoen lidmaat- en donateurschappen, omvangrijk en – ondanks het ledenverlies van de grote politieke partijen – sterk gegroeid.

Tabel 2.2

Leden/donateursaantallen van maatschappelijke organisaties met 50.000 leden/donateurs of meer, naar thematische doelstelling, 1980-2006 (in absolute aantallen x 1000 en veranderingen in procenten van het aantal in resp. 1980 en 2000)

	1980	1994	1997	2000	2003	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
internationale hulp en solidariteit	2.032	3.955	4.238	3.682	3.809	3.727	+ 83	+ 1
natuur en milieu	619	2.594	2.934	3.312	3.517	3.368	+ 444	+ 2
politieke partijen ^a	342	224	203	187	183	174	- 49	- 7
ideële organisaties totaal	2.993	6.773	7.375	7.181	7.509	7.269	+ 143	+1
consumenten ^b	3.136	4.332	5.115	5.466	5.750	5.930	+ 89	+ 8
werknemers ^c	1.500	1.605	1.709	1.789	1.729	1.674	+ 12	- 6
belangenorganisaties totaal	4.636	5.937	6.824	7.255	7.479	7.604	+ 64	+ 5
sport en recreatie ^d	4.469	4.786	5.131	5.259	5.378	5.491	+ 23	+ 4
omroeporganisaties ^e	2.881	3.863	2.734	2.600	2.336	2.352	- 18	- 10
gezondheidszorg	2.353	4.754	5.012	4.814	4.466	3.989	+ 70	- 17
welzijn ^f	643	836	868	892	943	931	+ 45	+ 4
ouderen	388	510	517	520	521	590	+ 52	+ 13
vrouwen	259	220	193	194	146	112	- 57	- 42
kerken	9.606	8.466	8.140	7.810	7.339	6.867	- 29	- 12
totaal (excl. kerken)	26.251	40.389	42.853	43.151	43.766	43.211	+ 65	0
totaal (incl. kerken)	35.857	48.855	50.993	50.961	51.105	50.078	+ 40	- 2
omvang Ned. Bevolking (per 1 januari)	14.091	15.342	15.567	15.864	16.193	16.334	+ 16	+ 3

a CDA, PvdA en CDA.

b Excl. Woonbond.

c FNV, CNV en Unie MHP.

d Excl. HCC (Hobby Computer Club).

e Excl. AVRO en EO.

f Excl. Stichting Vrienden van de Hoop.

Bron: Maatschappelijke organisaties in beeld; opgave door de organisaties

2.2 Vrijwilligerswerk

Definitiekwesties

In deze paragraaf gaan we in op de ontwikkeling van het percentage mensen dat als vrijwilliger actief is voor een maatschappelijke organisatie. Onder vrijwilligerswerk verstaan we werk dat in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving (Dekker et al. 1999: 11).

Vrijwilligers zijn er in soorten en maten. Vooral binnen de goede doelen sector is het bijvoorbeeld zinnig een onderscheid te maken tussen collectanten en overige vrijwilligers, omdat hun binding met de organisatie vaak verschillend is. Collectanten komen in de regel voor een korte periode per jaar voor een beperkt aantal uur in actie voor de organisatie, terwijl overige vrijwilligers met een grotere regelmaat meer uren inzetbaar zijn (zie ook Holleman en Risseuw 2006: 30-32). Verder moet in ogenschouw worden genomen dat maatschappelijke organisaties met vertakkingen op plaatselijk niveau niet alleen vrijwilligers op landelijk niveau hebben, maar ook op regionaal en plaatselijk niveau. Vrijwilligers op centraal niveau doen vaak andere werkzaamheden dan de mensen op lokaal niveau, waarbij ook verschillende vaardigheden vereist zijn. Tevens worden de mensen die bestuursfuncties vervullen op zowel landelijk als lokaal niveau vaak tot het vrijwilligerslegioen gerekend. In onderstaande tekstkader wordt een indruk gegeven van de variëteit aan vrijwilligersfuncties die beschikbaar zijn op het middenveld. De organisaties maken nog wel eens een onderscheid tussen vrijwilligers en actieve leden. Actieve leden zijn bijvoorbeeld de leden van sportbonden, ouderenbonden of Scouting Nederland die op plaatselijk niveau deelnemen aan de reguliere activiteiten die de organisatie aanbiedt. De mensen die in deze organisaties de uitvoering van de reguliere activiteiten ondersteunen, worden dan aangeduid als vrijwilligers. Wie bijvoorbeeld meevoetbalt in de competitie is een actief lid, wie voorafgaand aan de wedstrijd de lijnen kalkt is vrijwilliger.

De ene vrijwilliger is de andere niet

Alzheimer Nederland

Uit het jaarverslag van 2006 maken we op dat Alzheimer Nederland kan bogen op de inzet van ruim 3300 vrijwilligers (exclusief collectanten). De vrijwilligers zijn betrokken bij activiteiten van de landelijke organisatie, bij regionale activiteiten of bij het organiseren van de jaarlijkse nationale collecte. Op landelijk niveau worden vrijwilligers bijvoorbeeld ingezet voor het beantwoorden van de Alzheimer telefoon, voor het bemensen van stands bij grote publieksevenementen, als buddy van een dementerende, of als begeleider van vakanties voor Alzheimerpatiënten en hun partner. Het grootste aandeel vrijwilligers van Alzheimer Nederland is actief in een van de 51 regionale afdelingen. In 2006 waren ongeveer 1750 mensen actief op regionaal niveau. Het regionale vrijwilligersbestand bestaat uit bestuursleden van de afdelingen en uit mensen die betrokken zijn bij het organiseren of begeleiden bijvoorbeeld informele, informatieve bijeenkom-

sten voor Alzheimerpatiënten en hun naaste omgeving, de zogenaamde Alzheimer Cafés. Andere werkzaamheden zijn het geven van lezingen, belangenbehartiging, of het onderhouden van (regionale) perscontacten. Een groot deel van de regionale vrijwilligers, 1400 in getal (2006), is als collectecoördinator of -organisator betrokken bij de nationale collecte. In 2007 gingen 26.000 mensen de straat op om te collecteren voor Alzheimer Nederland. De tijd die vrijwilligers investeren in hun organisatie varieert van enkele uren per jaar (collectanten) tot enkele dagdelen per week (ten behoeve van de Alzheimer telefoon, het besturen van een afdeling of het organiseren van regionale activiteiten). Alzheimer Nederland heeft een uitgebreid cursusaanbod voor vrijwilligers en verzorgt bijvoorbeeld trainingen ten behoeve van belangenbehartiging, voorlichting en gespreksleiders van Alzheimer Cafés (bron: Jaarverslag 2006, www.alzheimer-Nederland.nl, geraadpleegd februari 2008, geraadpleegd persoon: Sor Blessing, medewerker vrijwilligersbeleid Alzheimer Nederland, februari 2008).

Amnesty International

Amnesty International heeft vrijwilligers op landelijk, regionaal en plaatselijk niveau. Vrijwilligers doen een belangrijk deel van het werk van Amnesty International. Zo zijn op het Landelijk Secretariaat zo'n 230 mensen werkzaam, waarvan ongeveer 70 als vrijwilliger. Daar zijn administratieve medewerkers onder, maar ook juridisch experts en landenresearchers. Zij zijn een dagdeel tot enkele hele dagen per week voor het werk beschikbaar en voor sommige specialistische functies committeren mensen zich voor een periode van minstens een jaar.

Naast vrijwillige functies op het Landelijk Secretariaat, heeft Amnesty International kaderfuncties die vanuit huis worden vervuld, zoals landen- en themaspecialisten. Zij leveren ondersteunende expertise aan het werk van Amnesty International. In 2006 had Amnesty 369 kaderfuncties (bron: *Jaarverslag Amnesty International 2006*).

Voorts heeft Amnesty International sinds 2006 een landelijke flex-vrijwilligerspool voor eenmalige korte klussen op het hoofdkantoor of bij landelijke of lokale activiteiten (waaronder standwerk) die een tijdsinvestering vergen van een uur tot een hele dag. De pool wordt een succes genoemd. Inmiddels hebben zo'n 300 mensen zich aangemeld voor dit type 'ad hoc' vrijwilligerswerk.

Op regionaal niveau zijn ongeveer 130 vrijwilligers werkzaam. Regionale vrijwilligers bezitten vaak specifieke kennis en vaardigheden op terreinen als media en voorlichting, ledenwerving, scholenwerk of de organisatie van acties. Zij gaan daarmee zelf aan de slag, maar gebruiken de vaardigheden ook om groepsleden op lokaal niveau bij te staan. De regionale vrijwilligers worden op hun beurt begeleid en ingewerkt door de (betaalde) regiocoördinatoren van Amnesty International en vakspecialisten op het landelijk secretariaat. Op regionaal niveau bestaan vrijwilligersfuncties als regiovoorzitter, coördinator actie, trainer, multicultureel netwerker, organisatieadviseur of coördinator scholenwerk. Regionale vrijwilligers zijn een dag per maand tot enkele dagen per week voor Amnesty International beschikbaar.

Eind 2007 had Amnesty International zo'n 292 reguliere lokale groepen die zich met het brede scala aan Amnesty activiteiten bezighouden. Een reguliere lokale groep wordt door gemiddeld 3 tot 30 actieve leden draaiende gehouden. Zij houden zich bezig met het organiseren van plaatselijke (schrijf-)acties, zijn collectecoördinator, voorlichter, scholenwerker of vervullen administratieve taken. Naast de reguliere lokale groepen zijn er plaatselijke studenten- jongeren- en taakgroepen die belast zijn met een specifiek taakgebied. Het totaal aantal lokale groepen is rond de 350. In totaal heeft Amnesty International op lokaal niveau ongeveer 18.000 zogenaamde 'lokale activisten'. Daaronder zijn circa 13.000 schrijfabonnees, 3200 actieve groepsleden en 1700 lokale flex-vrijwilligers. In 2007 collecteerden ongeveer 22.000 mensen voor Amnesty International. Naast lokale activisten heeft Amnesty International veel individuele activisten die vanuit huis meedoen aan een van de vele schrijfacties die worden georganiseerd. Beide groepen activisten worden geschaard onder de noemer 'actieve achterban'. Meer over deze groep individuele activisten is te lezen in de tekstkader over digitalisering in hoofdstuk 3 (bronnen: folders Amnesty International, Jaarverslag 2006, geraadpleegd persoon: Maria Lützenkirchen, coördinator eenheid lokale en regionale vrijwilligers, Amnesty International, februari 2008).

Vrijwilligerswerk op basis van bevolkingsenquêtes

Al in de jaren vijftig (Jolles 1959; Abma 1962) bestond de indruk dat het aantal leden misschien toeneemt, maar dat het aandeel actieve leden afnam. De ons ter beschikking staande gegevens laten over die ontwikkeling tot het einde van de jaren zeventig geen uitspraken toe. Op basis van informatie over het verrichten van vrijwilligerswerk is over de laatste vijftientig jaar echter wel iets te zeggen. Voor een gedetailleerd overzicht op basis van uiteenlopende onderzoeken uit de afgelopen twintig jaar verwijzen we naar een eerdere publicatie (Dekker, De Hart en Faulk 2007: 30-31). Tabel 2.3 geeft inzicht in het aandeel leden van organisaties dat vrijwilligerswerk verricht op het terrein van die organisatie, gebaseerd op het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Dat hoeft geen werk voor die organisatie te zijn, maar het zal toch een redelijke benadering zijn van actief lidmaatschap.

Tabel 2.3

Aandeel van leden van organisaties dat vrijwilligerswerk doet op het terrein van de organisatie, 1977-2003, bevolking van 18 jaar en ouder (in procenten)

	1977	1980	1983	1986	1989	1992	1997	2000	2003
politieke partij	18	17	19	16	22	21	20	21	29
werknemers/werkgevers	10	13	13	13	10	12	10	10	7
sportvereniging	35	47	44	43	37	35	40	43	38
hobbyvereniging	27	33	38	37	42	40	37	36	34
zang, muziek, toneel	35	44	51	44	49	47	.	.	49
vrouwenvereniging of -bond	25	33	32	29	30	34	.	.	33

Bron: CBS (LSO'77-'86, DLO'89-'92, POLS'97-'00); SCP (AVO'03) ongewogen proefbestand

De reeksen tonen de nodige fluctuaties, maar suggereren over de hele linie bepaald geen afnemende activiteit van de leden.⁵ Op basis van gegevens uit de nationale kiezersonderzoeken 1972-1998, waarbij respondenten wordt gevraagd om zelf aan te geven of ze passief of actief lid zijn van diverse organisaties, komt evenmin een trend naar toenemende passiviteit naar voren (Dekker en De Hart 2000). Volgens bevolkingsenquêtes is de motivatie om zich te verbinden met een club, vereniging of organisatie sinds de jaren zeventig niet gesloten. Dat geldt ook voor een actieve inzet ten behoeve van deze.

Via de leefsituatieonderzoeken van het CBS brengt tabel 2.4 in beeld hoe de vrijwilligers in de verschillende jaren verspreid zijn over uiteenlopende sectoren van het vrijwilligerswerk. Op de terreinen sport, hobby's en amateurkunst is het grootste aantal vrijwilligers actief. De leefsituatieonderzoeken geven een geleidelijke daling te zien in het percentage vrijwilligers. Die is vooral terug te voeren op een afname bij de recreatieve sector en bij de actieve inzet voor ideële organisaties (politieke partijen, vakbonden, kerken). Elders hebben we laten zien dat laag opgeleiden, allochtonen en ouderen minder vaak zijn aangesloten bij een organisatie, iets wat eveneens geldt voor alleenstaanden en personen zonder betaalde werkkring, zoals werklozen en huisvrouwen. Uit eerder onderzoek weten we ook dat allochtonen, jongeren, laag opgeleiden en buitenkerkelijken minder deelnemen aan het vrijwilligerswerk (o.a. Dekker en De Hart 2003; De Hart en Devilee 2005; Devilee en De Hart 2006; Van den Broek et al. 2007; Dekker 2008).

Tabel 2.4

Deelname aan vrijwilligerswerk, 1980-2002, bevolking van 18 jaar en ouder (in procenten)

	1980	1983	1986	1989	1993	1997	2001	2004	2004 (1997=100)
totaal actief in georganiseerd verband	45	42	41	41	40	41	39	37	90
waarvan op terrein van:									
politiek, arbeid en levensbeschouwing	15	14	13	14	12	13	12	10	77
politiek	3	2	2	2	2	1	1	1	100
arbeidsorganisatie	6	4	4	4	3	4	4	2	50
levensbeschouwelijke groep	11	9	9	10	8	9	9	8	89
sport, hobby en cultuur	29	25	25	25	23	21	20	19	90
sportvereniging	16	16	16	14	14	12	14	13	108
hobbyvereniging	17	10	11	9	8	5	5	4	80
culturele vereniging	8	9	8	8	7	5	5	5	100
jeugdwerk, school en verzorging	16	17	17	16	16	16	16	16	100
jeugdwerk	4	5	4	4	4	4	4	4	100
schoolb	10	10	11	9	9	9	9	8	89
verzorging, verpleging	4	4	4	4	5	6	7	8	133
andere organisaties	10	8	8	7	7	8	7	6	75

a Zang, muziek, toneel.

b Oudercommissie, schoolbestuur, werken in bibliotheek, leesmoeder e.d.

c In georganiseerd verband.

Bron: CBS (Leefsituatiesurveys 1980-1986; DLO'89-'93; POLS'97-'04) gewogen resultaten

2.3 Trends in de participatie in vier sectoren: politieke partijen, vakbonden, kerken en natuur- en milieuorganisaties

Politieke partijen

De organisatiegraad van het Nederlandse electoraat behoort tot de laagste in West Europa, samen met die van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk (vgl. SCP 2000: 131). Tussen 1990 en 2000 nam het totaal aantal Nederlanders dat is aangesloten bij een partij af met 15%, sindsdien steeg het weer licht met 5% (zie tabel 2.5). Figuur 2.1 gaat nog wat verder terug in de tijd en maakt duidelijk dat in de naoorlogse periode de piek van de politieke organisatiegraad rond 1960 werd bereikt, nadat het aantal aangeslotenen in het decennium daarvoor van 634.656 naar 731.468 was gestegen. Bijna 10% van het electoraat was toen lid, een percentage dat snel afnam tot 4,5 in 1970, om daarna verder af te kalven tot 3 in 1990 en minder dan 2,5 volgens de laatste telling (vgl. Koole 2000: 47-48).

Er wordt veel gesproken over de crisis in de politiek, waarbij gewezen wordt op dalende opkomstcijfers bij verkiezingen, een rustelozer opinieklimaat, ongeduriger stemgedrag en geringer animo om lid te zijn van een partij. De afgelopen tien jaar kromp het ledenbestand van het CDA, de VVD en D'66 met tientallen procenten, de PvdA had moeite zijn ledenbestand op peil te houden en de lichte stijging bij de Christen Unie liep in de pas met de groei van het electoraat. De SGP kon wel bogen op enige stijging (+13%), bij GroenLinks bedroeg die zelfs +84% en bij de Socialistische Partij – het succesnummer van de afgelopen decennia – maar liefst +129%.

Tabel 2.5

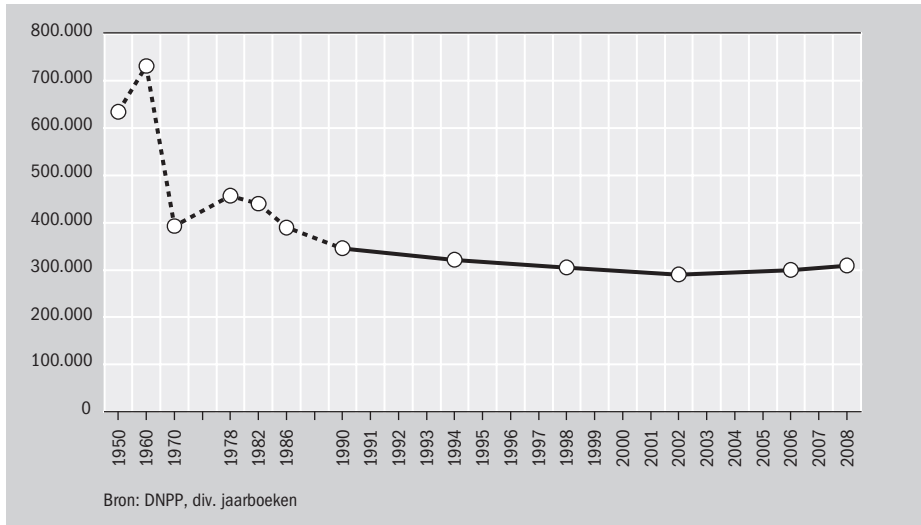
Ledentallen van politieke partijen die in het betreffende jaar de Tweede Kamer vertegenwoordigd waren

	1978	1982	1986	1990	1994	1998	2000	2002	2004	2006	2008
PvdA	121.000	105.306	100.979	96.600	70.000	61.720	60.621	57.374	61.935	61.913	59.327
CDA	164.500	153.490	127.849	125.033	107.000	89.000	82.000	78.000	77.000	69.000	69.200
VVD	101.000	101.309	86.821	64.554	54.000	52.197	49.280	47.441	44.099	40.157	36.832
D'66	12.000	15.000	8.000	.	14.500	13.747	12.027	12.188	13.507	11.059	10.370
PPR	12.500	9.500	6.250	6.150							
PSP	8.500	10.297	6.450	3.612							
CPN	7.500		8.500	5.700							
GroenLinks					12.500	11873	13.855	15.037	20.503	21.383	21.901
GPV	12.143	13.047	13.044	13.015	14.179	14.366	13.687				
RPF		9.800	7.960	8.330	9.939	12.132	12.672				
Christen Unie								27.250	24.889	24.156	27.683
SGP	18.000	20.760	21.500	23.000	23.700	23.800	23.800	25.907	25.700	26.400	26.906
SP					15.892	21.975	26.198	27.291	43.389	44.853	50.238
PvdD											6.972
LPF								-	ca. 4000	1.274	-
LN								-			
De Groenen						563	ca. 400				
Politieke Unie											
55+						-	2.400				
AOV						-	1.500				
CD				.	.						
EVP		1.800	2.400								
totaal	457.143	440.309	389.753	345.994	321.710	305.273	294.140	290.488	311.022	300.195	309.429

Bron: DNPP, div. jaarboeken

Figuur 2.1

Totaalaantal leden van alle politieke partijen

Vanwege de dalende organisatiegraad van het electoraat worden vaak vraagtekens gezet bij de representativiteit van politieke partijen. Ter relativering van de kritiek op partijen merkte ook de Leidse hoogleraar en partijenkenner Ruud Koole op dat ten tijde van het hoogtepunt van de organisatiegraad nog altijd een luttel 10% van het electoraat aangesloten was bij een politieke partij. Verder moet de representativiteit niet alleen worden afgemeten aan het aantal mensen dat zich via het lidmaatschap wil binden aan de organisatie maar ook aan het aantal mensen dat wordt overtuigd om zijn/haar stem uit te brengen op het programma van de partij. De waargenomen ontwikkeling van massapartijen – die ten tijde van de verzuiling een groter aandeel van het electoraat aan zich wisten te binden – naar *catch-all*partijen – die toch vooral gericht zijn op het voor zich winnen van stemmen tijdens verkiezingen – is volgens Koole historisch gezien logisch en doemdenken over het naderende einde van partijen niet terecht. Een massaal ledenaantal van politieke partijen is in de huidige tijd niet meer noodzakelijk voor een goed functioneren van de democratie. Het scholen van vele leden via partijen is bijvoorbeeld niet meer zo belangrijk vergeleken met vroeger omdat de toegankelijkheid van het onderwijs is toegenomen en de agendavormende functie van partijen wordt adequaat overgenomen door andere organisaties. In plaats van een massaal ledenbestand, wijst Koole op andere vereiste eigenschappen die maken dat partijen hun intermediaire rol goed kunnen vervullen en positief bijdragen aan het functioneren van de politieke democratie. Zo moeten zij duidelijk onderling verschillende keuzen bieden aan de kiezers, zodat het proces van politieke wilsvorming kan plaatsvinden, zij moeten kwalitatief goede politici leveren en hun eigen interne democratie op orde hebben. Deze eigenschappen kunnen een zekere representativiteit waarborgen. Door het adequaat vertolken van onderschei-

dende politieke standpunten, representeren partijen gezamenlijk de uiteenlopende opvattingen die onder de bevolking leven. Door goede interne democratische verhoudingen houden partijen voeling met wat er in de achterban speelt (Koole 2001: 47-51).

Interne partijdemocratie

Sinds eind vorige eeuw, begin deze eeuw is in een aantal gevestigde partijen van het politieke midden democratische vernieuwing doorgevoerd. Met name voor politieke partijen geldt dat organisatorische vernieuwing vaak wordt ingegeven door 'existentiële gebeurtenissen', ofwel grote verkiezingsnederlagen. Het CDA begon na de verkiezingen van 1994 met een vernieuwingsproces. Binnen de VVD en de PvdA kwam partijvernieuwing op gang na de verkiezingen van 2002. Het leidde in de drie partijen tot meer inspraakmogelijkheden voor de leden. GroenLinks voerde in 1995 directe ledeninvloed in, terwijl D66 al van oudsher directe ledeninvloed kent (Voerman 2005: 217-219).

Verschillende partijen hebben het fenomeen ledenraadpleging ingevoerd. De vernieuwde statuten van het CDA (2003) bieden de mogelijkheid van schriftelijke ledenraadplegingen en de leden kunnen de voorzitter van het partijbestuur kiezen. Al in 2002 kozen de leden van het CDA de nieuwe partijvoorzitter. Ook de PvdA heeft in de statuten van 2003 het instrument van de ledenraadpleging opgenomen. Leden kunnen de lijsttrekkers voor de verkiezingen van de Kamers van de Staten-Generaal en het Europees Parlement kiezen, alsmede de partijvoorzitter. Ook andere door de partijraad te bepalen onderwerpen kunnen onderworpen worden aan een ledenraadpleging. De Algemene Vergadering van de VVD besloot in juni 2003 tot invoering van ledenraadplegingen voor de verkiezing van de lijsttrekker van de Eerste en Tweede Kamer en het Europees Parlement. Ook GroenLinks kent een ledenraadpleging. Het congres kan besluiten tot het houden van een besluitvormend referendum en een correctief referendum. De SP kent geen ledenraadpleging. De SP noemt zichzelf traditioneel een partij die er veel waarde aan hecht dat via de afdelingen de opvatting van de leden wordt gekend.

Bij CDA, PvdA, VVD en GroenLinks vormt het congres of algemene vergadering het hoogste besluitvormende orgaan van de partij. Bij de SP is de partijraad, bestaande uit voorzitters van afdelingsbesturen en leden van het partijbestuur, het hoogste gezag. Bij het CDA, de VVD en GroenLinks hebben alle individuele leden stemrecht op het congres. Bij de PvdA en de SP bestaat het congres uit afgevaardigden van de leden en het partijbestuur. Op de partijcongressen van het CDA en GroenLinks worden de verkiezingsprogramma's voor de Tweede Kamer en het Europees Parlement vastgesteld, en worden de lijsttrekkers gekozen. Dat betekent dat in principe ieder lid als deelnemer aan het congres kan stemmen over verkiezingsprogramma's en lijsttrekkers. Ook binnen de PvdA en de VVD hebben de leden via het instrument van de ledenraadpleging direct invloed op de verkiezing van lijsttrekkers. Invloed op verkiezingsprogramma's verloopt in deze laatste partijen, evenals de SP getrapd, via de afgevaardigden.

Het bieden van formele instrumenten zoals ledenraadplegingen en het stemrecht op partijcongressen zijn een aardige graadmeter voor de interne democratie. Maar deze instrumenten alleen zijn niet zalmakend. Een ledenraadpleging waar een enkele kandidaat kan worden aangewezen of afgewezen, of een stemming voor of tegen een verkiezingsmanifest is van minder waarde wanneer de leden niet al in een eerder stadium worden betrokken bij inhoudelijke discussies. (Van den Berg 2006: 71-72).

Vakbonden

Niet alleen de organisatiegraad van het electoraat steekt in Nederland mager af bij die in andere Europese landen, ook wat betreft de organisatiegraad van het werkende deel van de bevolking bevindt Nederland zich duidelijk in de Europese achterhoede, dat geldt voor de hele naoorlogse periode en in het bijzonder vanaf de jaren zeventig. Vooral in de Scandinavische landen was en is de organisatiegraad veel hoger. Daar is de rol van de vakbonden in de behartiging van de sociale zekerheid ook steeds veel directer geweest, onder andere via de verschaffing van werklozenuitkeringen door de bonden zelf. De dalende organisatiegraad vanaf de jaren zeventig deed zich niet alleen in ons land voor, maar valt ook elders waar te nemen (o.a. in het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk en Italië). In de meeste Europese landen nam in de loop van de jaren tachtig zowel het absolute aantal leden als de organisatiegraad (berekend op het totaal aan salaris- of uitkeringsontvangers) van de vakbonden af. Bij de overgang naar het nieuwe millennium bereikten de Nederlandse vakbonden qua absoluut ledental hun piek met ruim 1,9 miljoen leden, maar als percentage van de beroepsbevolking vertoonden zij al een dalende lijn. Sindsdien hebben ze 57.000 leden verloren, een daling die voor een belangrijk deel is terug te voeren op de vergrijzing van het ledenbestand. Gepensioneerden zeggen vaak hun lidmaatschap op en jongeren sluiten zich minder vaak aan.

In tabel 2.6 staan de cijfers over het percentage werkenden in ons land dat is aangesloten bij een vakbond voor de periode sinds eind jaren tachtig. In een eerder rapport is ingegaan op de historie van de vakbeweging in de afgelopen 100 jaar (De Hart 1999). Als we die in ogenschouw nemen, dan nadert de huidige organisatiegraad die van de jaren twintig van de vorige eeuw (in de jaren vijftig, zestig en zeventig was een uitzonderlijk hoog percentage van de beroepsbevolking aangesloten, dat varieerde van 35 tot 39).

Tabel 2.6

Leden van vakverenigingen, in absolute aantallen (x 1000) en als percentage van respectievelijk de beroepsbevolking (15-64 jaar) en de werkzame beroepsbevolking

	1987	1990	1993	1996	1999	2002	2005	2006	2007
FNV	896	975	1092	1162	1233	1225	1194	1171	1182
CNV	294	302	327	350	361	354	347	342	335
MHP	111	125	146	162	219	200	159	161	167
AVC			107	106					
overige vakverenigingen	253	251	138	109	123	144	199	192	194
totaal	1554	1653	1810	1889	1935	1923	1899	1866	1878
als % van de beroeps-bevolking	27	27	28	28	27	26	26	25	
als % van de werkzame beroepsbevolking	30	29	31	31	29	27	27	26	

Bron CBS, StatLine

Van Cruchten en Kuijpers (2007) geven, op basis van de CBS-onderzoeken Statistiek van de vakbeweging en de Enquête beroepsbevolking, inzicht in ontwikkelingen in het profiel van de achterban van de Nederlandse vakbeweging. Een aantal van hun waarnemingen wordt hieronder weergegeven.

Ruim 90% van de vakbondsleden is aangesloten bij een bond die ressorteert onder één van de drie grote vakcentrales in Nederland, FNV, CNV en de vakcentrale MHP. De overige 10% is lid van zogenaamde categorale vakbonden die niet gelieerd zijn aan een vakcentrale.

Structuur van de Nederlandse vakbeweging

De CBS-cijfers over aantallen vakbondsleden waren in 2006 gebaseerd op in totaal 140 vakbonden in Nederland. Bij FNV, CNV en MHP waren respectievelijk 15, 12 en 57 bonden aangesloten. Daarnaast werden 56 losstaande categorale bonden geteld. FNV en CNV tellen vooral zogenaamde bedrijfsbonden, die werknemers in een bepaalde bedrijfstak of sector vertegenwoordigen. Voorbeelden zijn FNV Bondgenoten (voor werknemers in de agrarische sector, dienstverlening, handel, industrie, ICT, metaal, vervoer), FNV Bouw, CNV Publieke Zaak of CNV Onderwijs. De vakcentrale MHP telt veel beroepsbonden die werknemers uit een specifieke beroeps categorie verenigen, waaronder de Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers of de Vakbond voor Profvoetballers.

Het aantal vrouwen in de achterban van de Nederlandse vakbeweging is in de afgelopen twee decennia meer dan verdubbeld. Die toename van het absolute aantal vrouwelijke leden wordt in verband gebracht met de toegenomen arbeidsdeelname door vrouwen. Toch blijft het percentage vrouwen in het ledenbestand van de Nederlandse vakbeweging steken op ongeveer 32. Over de leeftijdsopbouw van het ledenbestand is al opgemerkt dat het aandeel jongeren onder de leden afneemt, terwijl het aandeel ouderen toeneemt. De vakbeweging staat voor de opdracht ondanks een vergrijzend ledenbestand, adequate aandacht te besteden aan de positie van jongeren, zodat het lidmaatschap ook voor hen aantrekkelijk is.

Het CBS beschikt op basis van het onderzoek Enquête beroepsbevolking over specifieke gegevens over de organisatiegraad in verschillende sectoren, regio's en naar persoons- en baankenmerken. De organisatiegraad is het percentage werknemers – onder de 65 jaar met een betaalde baan van minimaal 12 uur – dat lid is van een vakbond. In aanvulling op de geconstateerde dalende organisatiegraad in tabel 2.6, kan worden gesignaleerd dat de organisatiegraad van mannen en vrouwen licht naar elkaar toegroeit en dat de organisatiegraad van de werknemers tussen de 45 en 64 jaar ruim drie maal zo groot is (35%) als die van de jongeren tussen de 15 en 24 jaar (10%). Verder valt op dat werknemers met een hogere opleiding (met name een wetenschappelijke opleiding) onder het gemiddelde scoren qua organisatiegraad. De hoge organisatiegraad van werknemers die alleen basisonderwijs hebben doorlopen wordt in verband gebracht met de leeftijdsopbouw (vergrijzing) van het ledenbestand van vakbonden. Dit beeld staat in contrast met het algemene beeld dat bestaat dat juist hoger opgeleiden meer participeren in maatschappelijke organisaties. Op basis van het CBS-materiaal wordt ook duidelijk dat er grote verschillen bestaan in organisatiegraad tussen bedrijfstakken. Waar in bijvoorbeeld het openbaar bestuur, energie- en waterleidingbedrijven, de bouw en het onderwijs relatief veel werknemers zijn aangesloten bij een vakbond, geldt dat voor handel, landbouw en visserij, de zakelijke dienstverlening en de horeca veel minder. Verder blijken werknemers in de Noordelijke regio's (Friesland, Groningen en Drenthe) meer georganiseerd dan werknemers elders. Baankenmerken zijn ook belangrijke onderscheidende factoren. De organisatiegraad van werknemers met onregelmatige werktijden (nacht en avonddiensten) is bijvoorbeeld hoger dan die van werknemers met regelmatige werktijden, werknemers met een vaste arbeidsrelatie zijn vaker aangesloten bij een vakbond dan degenen die een flexibele aanstelling hebben en voltijds werkenden zijn vaker aangesloten dan deeltijders (Van Cruchten en Kuijpers 2007).

Alternatief voor Vakbond

In 2005 werd het Alternatief voor Vakbond (AVV) opgericht voor juist die doelgroepen wiens belangen volgens de oprichters van het AVV niet of onvoldoende vertegenwoordigd zijn in de traditionele vakbeweging. Enkele strijdpunten zijn betere wetgeving voor zelfstandigen, meer rechten voor flexwerkers, stemrecht van niet-vakbondsleden bij Collectieve Arbeidsovereenkomsten, hetzelfde loon voor hetzelfde werk zonder leeftijdsonderscheid, en een betere vertegenwoordiging van onder andere jongeren, flexwerkers en zelfstandigen zonder personeel (ZZP-ers) in de Sociaal-Economische Raad. Hoewel het Alternatief voor Vakbond een bescheiden ledenbestand heeft van enkele duizenden leden, is het er wel goed in geslaagd in de problematiek van de doelgroepen in de media voor het voetlicht te krijgen. In 2006 sloot het AVV een CAO voor uitzendkrachten.

Kerken

Anno 2000 rekende een meerderheid van de Amsterdammers zich tot geen enkele kerk, maar bood de stad tegelijkertijd onderdak aan niet minder dan 350 verschillende geloofsgemeenschappen (Van Eijnatten en Van Lieburg 2005: 379). Het aantal godsdienstige groeperingen is van oudsher groot in ons land. Noch godsdienstige gedrevenheid, pluriformiteit en separatiezucht, noch kerkelijke distantie en levensbeschouwelijk individualisme zijn er nieuwe verschijnselen. Wel steekt de hoge vlucht van de buitenkerkelijkheid vanaf de tweede helft van de vorige eeuw scherp af tegen de voorgaande honderd jaren van verzuiling met zijn levensbeschouwelijke geïnspireerde massamobilisaties en bijna volledige organisatie van het maatschappelijk leven vanuit ideologische beginselen. Het huidige Nederland kent een naar internationale maatstaven laag percentage kerkleden (zeker vergeleken met het katholieke Zuid Europa; zie Becker en De Hart 2006). Het percentage regelmatige kerkgangers ligt daar nog aanzienlijk onder: 16% van de bevolking in 2006 (resp. 25% en 40% bij de RKK kerk en de PKN; zie Bernts et al. 2007: 18).

Tabel 2.7 geeft een indruk van de kerkelijke ontwikkelingen in ons land sinds 1970. Er is een onderscheid gemaakt tussen bevindelijke en orthodoxe gereformeerde kerken.⁶ Volgens de volkstellingen en latere kerkelijke statistieken nam het aantal katholieken tussen 1809 en de jaren negentig van de vorige eeuw in absolute zin voortdurend toe, procentueel schommelde het tussen de 35 en 40. Daarna trad een snelle daling in. Die (percentuele) afname begon bij de Nederlands hervormden al meer dan 150 jaar daarvoor. Gerekend volgens institutionele tellingen daalde het aantal Nederlanders dat is aangesloten bij een kerk sinds 1970 van driekwart naar 44% van de bevolking. In de jaren zeventig steeg het aantal kerkleden nog in absolute zin, vanaf de jaren tachtig loopt het zowel procentueel als in absolute zin terug, sinds de jaren negentig in versneld tempo. De grootste klappen kregen de vrijzinnige kerkgenootschappen en de kerken van de Protestantse Kerk in Nederland te verwerken. Er zijn ook groeiers op de religieuze markt: een aantal Evangelische en Pink-

sterkerkerken zag sinds 1970 zijn aanhang met 138% stijgen, terwijl ook de achterban van de bevindelijke kerken duidelijk sterker toenam dan de Nederlandse bevolking als geheel. Het is voorshands overduidelijk om hierin een keerpunt in het ontkerkelijkingproces te zien. Alle bevindelijke gemeenschappen en Evangelische en Pinkstergroepen samen omvatten slechts iets meer dan 2% van de bevolking (en zo'n 5% van de kerkleden), en tegenover de middelgrote stad van 170.000 mensen die er jaarlijks bij de katholieke kerk en de PKN vanaf gaat, staat maar een wijkje van 14.000 mensen als aanwas via al deze groepen bij elkaar.

Tabel 2.7

Ontwikkelingen in de ledentallen van kerkgenootschappen, 1970-2006

	1970	1980	1990	2000	2006	% verschil 1970-2006
Rooms-Katholieke Kerk	5.273.665	5.453.217	5.559.550	5.106.333	4.406.000	-16
Nederlandse Hervormde Kerk	3.075.565	2.930.928	2.677.244	1.579.627		
Gereformeerde Kerken (synodaal)	864.978	869.100	794.008	676.627		
Evangelisch-Lutherse Kerk	48.195	33.998	23.811	14.928		
Protestantse Kerk Nederland (t/m 2000: bovenstaande 3 kerken opgeteld)	3.988.738	3.834.026	3.495.063	2.271.182	1.944.000	-51
Christelijke Gereformeerde Kerken	69.641	74.482	75.924	74.739	74.853	
Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)	86.451	98.606	114.120	125.048	125.970	
Nederlands Gereformeerde Kerken	27.738	29.329	29.624	30.169	32.250	
Gereformeerde Kerken in Nederland (hersteld)					1.500	
Voortgezette Gereformeerde Kerken in Nederland					3.000	
Orthodox gereformeerde kerken totaal	183.830	202.417	219.668	229.956	237.573	29
Gereformeerde Gemeenten	76.643	83.800	91.038	98.495	103.272	
Hersteld Hervormde Kerk					70.000	
Gereformeerde Gemeenten in Nederland	15.946	19.124	21.000	20.644	21.708	
Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland	18.330	.	17.000	18.000	18.000	
Vrije Oud Gereformeerde Gemeenten	.	.	.	.	5.000	
Gereformeerde Gemeenten (buiten verband)				3.000	3.000	
Bevindelijk gereformeerde kerken totaal	ca. 115.919	ca. 128.424	ca. 137.038	ca. 145.139	220980	91

Tabel 2.7 (vervolg)

	1970	1980	1990	2000	2006	% verschil 1970-2006
Evangelische Broedergemeenten	5.240	.	.	21.000	15.000	138
Unie van Baptistengemeenten	9.611	11.951	12.359	12.224	11.109	
Zevende dag adventisten	3.340	3.914	4.120	4.300	5.000	
Leger des Heils	11.000	.	8.500	7.511	6.500	
Bond van Vrije Evangelische Gemeenten	8.650	7.691	7.239	6.200	5.717	
Broederschap van Baptisten-gemeenten	.	.	.	3.500	4.200	
div. Pinkstergemeenten en Evangelische gemeenten	17.480	34.190	70.000	80.000	95.100	
Evangelische en pinksterkerken totaal	ca. 60.000	ca. 62.000	ca. 107.000	134.735	142.626	
Algemene Doopsgezinde Sociëteit	32.615	22.500	19.553	11.776	9.192	-66
Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB	5.705	.	.	6.287	5.258	
Remonstrantse Broederschap	18.335	12.166	8.268	5.445	4.581	
Vrijzinnige kerken totaal	56.655	ca. 40.600	ca. 33.500	23.508	19.031	
Anglicaanse Kerk	.	.	.	.	33.000	21
Jehova's Getuigen	18.261	26.613	31.359	31.089	30.728	
Geredja Indjili Maluku	.	.	.	.	25.000	
Oosters Orthodoxe Kerken	6.590	.	.	.	30.000	
Apostolisch Genootschap	30.430	26.290	.	20.810	19.000	
Nieuw-Apostolische Kerk in Nederland	.	12.500	.	12.233	11.856	
Oud-Katholieke Kerk	8.015	6.113	.	.	5.981	
Mormonen	4.600	5.800	7.000	7.500	7.500	
overige kerkgenootschappen totaal	ca. 138.900	ca. 142.300	ca. 147.000	ca. 152.500	163.065	
totaal	9.817.707	9.862.984	9.698.819	8.063.353	7.133.275	-27
Nederlandse bevolking	12.975.600	14.091.000	14.892.600	15.848.300	16.334.000	26
% Nederlanders dat lid van een kerk	76	70	65	51	44	

Bron: Knippenberg (1992); Stoffels en Walinga (VUA 2005); Bernts, De Jong en Yar (2006)

Zoals tabel 2.8 laat zien bestaan de kerken in de bovenstaande tabel uit meer dan 5500 gemeenschappen die samenkomen in duizenden gebouwen, verspreid door heel ons land. Uit de gegevens blijkt dat de veruit grootste lokale gemeenschappen (parochies) en per gelovige kleinste dichtheid aan kerkgebouwen bij de rooms-katholieken te vinden zijn.

Tabel 2.8

Kenmerken van kerkgenootschappen, 2006

	leden	voor- gangers	gemeen- schappen	gebouwen	gemiddeld aantal leden		
					per voor- ganger	per gemeen- schap	per gebouw
rooms-katholieke kerk	4.406.000	1.908	1.450	1.740	2.309	3.039	2.532
protestantse kerk Nederland	1.944.000	2.173	1.832	2.840	895	1.061	685
orthodox gereformeerde kerken	237.573	541	566	.	439	420	.
bevindelijk gereformeerde kerken	220.980	117	390	.	1.889	567	.
evangelische en pinksterkerken	146.626	.	890	.	.	165	.
vrijzinnige kerken	19.031	177	225	183	108	85	104
overige kerkgenootschappen	155.565	.	.	.	.	.	.
totaal	7.125.775						

Bron: Bernts, De Jong en Yar (2006)

Het KASKI heeft enige jaren terug een schatting gemaakt van de dichtheid aan voorgangers, gemeenschappen en gebedshuizen bij islamitische en enkele andere grote geloofsgemeenschappen in ons land (Bernts, De Jong en Yar 2006: 91). Hoewel exacte institutionele tellingen vaak ontbreken, lijkt de dichtheid per voorganger van de islamitische geloofsgemeenschappen in de buurt te komen van die van de rooms-katholieke kerk. Benadrukt moet worden dat het bij de KASKI cijfers voor de islam niet om de leden van een organisatie gaat, zoals bij de christenen van de eerdere twee tabellen, maar om schattingen op basis van bevolkingsenquêtes.

Tabel 2.9

Kenmerken islamitische en overige geloofsgemeenschappen, 2006^a

	leden	voor- gangers	gemeen- schappen	gebouwen	gemiddeld aantal leden		
					per voor- ganger	per gemeen- schap	per gebouw
Islam							
Turkse moslims	428.000	245	--	245	1.747		1.747
Marokkaanse moslims	296.000	150	--	150.	1.973		1.973
overige moslims	220.000	58	--	58	3.793		3.793
islam totaal	944.000	453	--	453	2.083		2.083
overige religies							
joden	43.000	26	52	--	1.654	1.303	--
hindoes	100.000-215.000	250	--	50	400-860	--	2.000-4.300
boeddhisten	170.000	--	33	--	--	5.152	--
overige religies totaal	313.000-428.000						
totaal	1.257.000						

a Op de cijfers in de eerste kolom valt wel het een en ander af te dingen. Een bovengrens van 215.000 Hindoes lijkt onwaarschijnlijk hoog, hetzelfde geldt voor de 170.000 Boeddhisten die ons land zou tellen. Het cijfer voor Turkse moslims is in elk geval veel te hoog: in 2006 woonden volgens het CBS 357.000 Turken in ons land, waarvan 323.000 zich als islamiet beschouwden. Volgens de nieuwe CBS-berekeningen (gebaseerd op enquêtegegevens) bedroeg het aantal Marokkaanse moslims in dat jaar ca. 262.000, het totaal aantal moslims in ons land iets meer dan 850.000.

Bron: Bernts, De Jong en Yar (2006)

Kerken en maatschappelijke participatie

Kerken – als instituties van de christelijke religieuze stromingen – en de instituties van andere geloofsgemeenschappen in Nederland worden in dit onderzoek betrokken vanwege hun grote betekenis als milieu waar aangeslotenen vrijwillige verbanden met elkaar aangaan. Kerken – en naar mag worden aangenomen ook de instituties van andere geloofsrichtingen zoals moskeeën, tempels of synagogen – functioneren voor hun actieve achterban als een omgeving waar ze worden geactiveerd tot maatschappelijke participatie. Daarbij gaat het niet alleen om deelname aan kerkelijke activiteiten, maar ook om vrijwilligerswerk in seculier verband. Het is niet zozeer het geloof zelf, als wel het met elkaar in verbinding staan wat maakt dat praktiserend gelovigen – in de zin van regelmatige kerkgangers – vaker overgaan tot vrijwilligerswerk (De Hart en Dekker 2006: 139-169).

Actie kerkbalans

Een voorbeeld van een kerkelijke activiteit waar de inzet van veel vrijwilligers mee is gemoeid is de landelijke Actie Kerkbalans. Het initiatief stamt uit 1973. Het is een jaarlijkse inzamelingsactie van de Rooms-Katholieke kerk in Nederland, de Protestantse Kerk in Nederland, de Oud-katholieke kerk van Nederland, de Algemene doopsgezinde sociëteit en de remonstrantse broederschap. Met een half miljoen vrijwilligers en een opbrengst van enkele honderden miljoenen euro's noemt het zichzelf de grootste financiële inzamelingsactie van Nederland. Hoewel het lastig is de exacte opbrengst van de actie Kerkbalans aan te geven omdat de giften binnen sommige kerkgenootschappen (nog) geen specifiek oormerk krijgen, schatte het KASKI de opbrengst van Kerkbalans in 2006 op ongeveer 240 miljoen euro (ter vergelijking: in 2006 rapporteerde het Centraal Bureau Fondsenwerving (CBF) dat de collectes van de bij het CBF aangesloten fondsen gezamenlijk circa 41 miljoen euro opleverden. Dit bedrag werd bijeengebracht door zo'n 900.000 collectanten. De KWF Kankerbestrijding staat al verschillende jaren bovenaan de ranglijst van collecterende fondsenwervende organisaties. In 2006 haalden ruim 110.000 collectanten circa 8,8 miljoen euro op. www.cbf.nl, geraadpleegd april 2008). De opbrengst van de Actie Kerkbalans komt ten goede aan plaatselijke parochies en gemeenten die daarmee de kerkgebouwen open kunnen houden en beroepskrachten kunnen betalen. Omdat de kerken te kampen hebben met een dalend ledenaantal en minder mensen de kerk bezoeken, probeert de Actie Kerkbalans de inkomsten op peil te houden door de groeiende groep 'randkerkelijken' te benaderen voor een gift en de groep actieve leden tot een grotere donatie te verzoeken. In de meeste van de 3954 gemeenten, parochies en kerkgenootschappen in Nederland die via Kerkbalans verenigd zijn, is een groep vrijwilligers actief om de actie te ondersteunen. Daaronder zijn plaatselijke (en landelijke) vrijwillige bestuurders, plaatselijke coördinatoren van de inzamelingsactie die zich bezig houden met het samenstellen van informatiemateriaal, folders en wervende brieven en met het rekruteren en begeleiden van de vrijwilligers die door het afleggen van huisbezoeken zorgen voor het werven van fondsen onder de parochianen en gemeenteleden. Deze laatste groep 'kerkbalanslopers' vormen de grootste groep betrokken vrijwilligers bij de actie (ongeveer 450.000 mensen). Hun inzet is te vergelijken met die van collectanten in de goede doelen sector (bronnen: www.kerkbalans.nl; Verslag van de landelijke actie Kerkbalans 2007 van de gemeenten die aan deze actie meededen, Raad voor de plaatselijke geldwerving van de protestantse kerk in Nederland geraadpleegd mei 2008 via www.kerkbalans.nl, geraadpleegde personen: Dirk Bijl, voorzitter van de Interkerkelijke Commissie Geldwerving (Kerkbalans), Joris Kregting, onderzoeker KASKI).

Moskeeën en vrijwillige inzet

Civiq, het instituut voor vrijwillige inzet en IHSAN, het instituut voor Islamitisch maatschappelijke activering, deden in 2003 en 2004 onderzoek naar moskeeën en vrijwillige inzet. Uit het onderzoek bleek dat ongeveer driekwart van de moskeeën in Nederland niet-religieuze activiteiten en allerlei vormen van sociaal-cultureel en maatschappelijke werk organiseert. Het gaat om activiteiten zoals het organiseren van gezamenlijke iftar-maaltijden in de vastenmaand, lezingen, educatieve activiteiten, waaronder cursussen Nederlands of voorlichting over opvoeding, spor-

tieve en recreatieve activiteiten, maar ook charitatieve inzamelingsacties voor kwetsbare groepen. Het merendeel van de moskeeën ontwikkelt zich tot multifunctionele ontmoetingsruimtes. De onderzoekers vonden dat de in het onderzoek vertegenwoordigde moskeeorganisaties gemiddeld 41 vrijwilligers hebben (Civiq 2005).

Natuur- en milieuorganisaties

Zoals gezegd is de organisatiegraad op de terreinen politiek, arbeid en religie relatief gering in ons land. Maar met betrekking tot andere interessevelden is de bereidheid van Nederlanders om zich te organiseren, vergeleken met andere volkeren, juist opvallend groot. Dat geldt bijvoorbeeld voor internationale hulp en mensenrechten, of voor sport (voetbal) en consumentenbelangen. Het is ook van toepassing op organisaties als het Wereld Natuur Fonds, Greenpeace of het IFAW, die (gerekend per hoofd van de bevolking) vrijwel nergens zoveel aantrekkingskracht hebben als hier (SCP 2000: 134 e.v.). Als een derde voorbeeld van ideële organisaties gaan we via tabel 2.10 in op organisaties die actief zijn op de terreinen natuur, milieu en dierenbescherming. Ter wille van de overzichtelijkheid beperken we ons tot de, volgens de laatste telling, tien grootste organisaties. Allemaal samen tellen de organisaties ruim 4 miljoen leden.

Nederlanders organiseren zich in een beperkt aantal organisaties op het terrein van natuur en milieu: de tien grootste organisaties verenigen zo'n 80% van het totaal-aantal georganiseerden in zich, de drie grootste (WNF, Natuurmonumenten en Greenpeace) alleen al bijna 60%. Er zijn duidelijk meer organisaties die zich voornamelijk op de natuur richten (meer dan 50) dan organisaties die zich concentreren op het milieu (16) of exclusief op het welzijn van dieren (ongeveer 20). Er zijn ook meer mensen aangesloten bij die natuurorganisaties: Natuurmonumenten en het Wereld Natuur Fonds hadden in 2007 respectievelijk 12% en 13% van de Nederlandse huishoudens achter zich staan, Greenpeace had de steun van 8% en de Provinciale Landschappen van 4% van de huishoudens. In 2005 schonk 31% van de huishoudens geld aan natuurdoelen, 19% aan milieudoelen.

Tabel 2.10

Leden van natuur- en milieuorganisaties (x 1000), 1991-2007

	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007
Wereld Natuur Fonds	350	640	724	708	730	800	825	905	935
Natuurmonumenten	500	722	826	870	950	975	960	895	881
Greenpeace	830	600	608	611	618	699	699	580	570
Dierenbescherming	119	131	196	188	192	193	201	202	197
IFAW (NL)		142	142	220	271	304	325	186	194
Vogelbescherming	68	68	83	102	123	124	125	123	137
World Society Protection Animals (NL)		3	7	8	22	29	32	65	97
Milieudefensie	28	34	35	34	33	52	71	85	94
Stichting AAP	2	3	28	43	53	73	91	87	89
Zeehondencrèche Pieterburen	40	45	47	43	44	51	50	55	60
totaal bovenstaande tien organisaties	1937	2388	2694	2826	3036	3301	3378	3184	3255
% van alle aangesloten	82	79	82	82	82	82	84	79	80
totaalaantal organisaties^a	37	51	81	86	97	103	107	114	117
totaalaantal leden alle organisaties	2364	3018	3289	3463	3717	4018	4018	4018	4084
% van alle Nederlandse huishoudens	38	47	51	53	55	59	57	57	57

a Vanaf 1991 heeft de Vroege Vogels Parade meer (met name relatief kleine) organisaties kunnen tellen, vooral doordat meer organisaties zich zelf bij de redactie aanmeldde. Het was echter niet zozeer de aanwas aan organisaties of de meer complete telling van deze die zorgde voor de groei in de aanhang van de Nederlandse natuur en milieubeweging, maar toch vooral de toename van de leden- en donateuraantallen bij de grote natuur- en milieuorganisaties (mondelinge informatie van de hr. Joost Huijsing, eindredacteur van Vroege Vogels, op 27 mei 2008).

Bron: VARA (Vroege Vogels Parade) diverse jaren

Sinds 1995 is de bijdrage van particuliere huishoudens gestegen van 102 naar 158 miljoen (in 2005) (Schuyt en Gouwenberg 2007). Het veilig stellen van natuur via aankoop en beheer spreekt het meeste publiek aan. De drie daarop gerichte organisaties (Vereniging Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen, het Wereld Natuur Fonds) trekken samen 87% van de op natuur georiënteerde donateurs. De aanhang van Natuurmonumenten kromp sinds 2002 (tot vorig jaar), maar die van het Wereld Natuur Fonds blijft sterk groeien en de gezamenlijke Provinciale Landschappen vertonen een gestaag stijgend aantal leden/donateurs.⁷ Illustratief voor verschuivingen in deze wereld en de tendens tot individualisering in de betrokkenheid is de sterke afname van de oude jeugdbonden voor natuurstudie (Jeugdbond voor Natuur en Milieustudie (NJM) en de Nederlandse Bond voor Natuurstudie (NjN)) sinds de

jaren tachtig. Samen hebben zij momenteel zo'n 800 leden. Vergelijk dat eens met het draagvlak van het Wereld Natuur Fonds onder de jeugd: de WNF-rangers (de club van WNF jeugdleden) verdubbelde sinds 1992 van 45.000 naar 91.500 leden. In 2005 kwam daar nog de Bamboe-kidsclub van het WNF bij (voor kinderen van 3 tot 6 jaar), die halverwege 2006 alweer 22.500 leden telde. Het WNF mikt op een mixture van een herkenbare identiteit, een persoonlijk paspoort, kortingen op o.a. attracties, een aantrekkelijke website en een eigen, modern vormgegeven clubblad (zie Milieu- en NatuurCompendium van het Milieu- en Natuur Planbureau, www.milieuenatuurcompendium.nl).

Wie de jeugd heeft.....

De jeugdafdelingen van de natuur- en milieubeweging

Aandacht voor de jeugd als doelgroep vanuit de natuur en milieubeweging heeft een lange geschiedenis. Veelal onder het motto 'jong geleerd is oud gedaan', hebben de reguliere organisaties speciale jeugdafdelingen opgezet. De Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) werd al in 1920 opgericht, onder andere vanuit de kringen van de Vereniging Natuurmonumenten. De Jeugdbond voor Natuur en Milieustudie (NJM) is in 1946 ontstaan als de confessionele tegenhanger van de NJN. De WNF-rangers zijn opgericht in 1967, vijf jaar na de oprichting van het Wereld Natuur Fonds. Terwijl het gezamenlijk studie maken van de natuur de belangrijkste doelstelling is van de jeugdorganisaties NJN en NJM, is de jongerentak van het WNF in veel mindere mate gericht op bieden van een regelmatige vrijetijdsbesteding in de natuur aan de jeugdleden. Hoewel ook WNF-rangers kunnen deelnemen aan activiteiten, betreft het eerder ad hoc evenementen en aanmoedigen om lopende campagnes van het WNF te ondersteunen dan reguliere periodieke ontmoetingen van de leden onderling. Bij de WNF-rangers en de Bamboe-kidsclub is sprake van een meer vrijblijvende alliantie en wordt het lidmaatschap aangegaan vanwege de positieve afweging van de vraag 'what's in it for me?'

WILDzoekers

In 2004 richtten 7 natuurbeschermingsorganisaties in Nederland (de Vereniging Natuurmonumenten, de Vogelbescherming Nederland, de Vlinderstichting, SOVON Vogelonderzoek Nederland, de Zoogdierverseniging VZZ en de twee jeugdbonden voor natuurstudie NJN en NJM) de jeugdnatuurclub *WILDzoekers* op. Het doel was alle kinderen mogelijkheden te bieden voor natuurervaringen, zodat zij zich in hun latere leven meer betrokken voelen bij natuurbehoud. Alle jeugdactiviteiten van de betrokken organisaties werden ondergebracht in de nieuwe organisatie en onder de titel 'WILDzoekers' opengesteld voor elkaars' leden. De activiteiten van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie en de Jeugdbond voor Natuur en Milieustudie zijn onder hun oorspronkelijke naam voortgezet en staan ook open voor andere WILDzoekers. Momenteel faciliteren de jeugdbonden voor natuurstudie een belangrijk deel van de activiteiten op het lokale en regionale niveau.

Volgens de Vroege Vogels Parade daalde het aantal leden van 9130 leden in 2005 tot 6065 leden in 2006 en 5812 leden in 2007, waarbij in het Natuur en MilieuCompendium wordt aangegevend dat de cijfers uit 2005 onnauwkeurig waren. De voorloper van WILDzoekers, de Vrije Vogel Club, had in jaren negentig 15.000 leden, hetgeen te maken had met het grote aantal deelnemers aan de jaarlijkse Jeugdnatuurweek waar veel scholen aan deelnamen. Door de toenemende druk op het curriculum van basisscholen is de animo om deel te nemen aan de Jeugdnatuurweek afgenomen en daarmee ook het ledental van de Vrije Vogel Club. Het huidige ledenbestand van WILDzoekers bestaat voor een belangrijk deel uit de kinderen van de leden van Natuurmonumenten en de Vogelbescherming. De leden van de jeugdbonden voor natuurstudie zijn niet automatisch lid van WILDzoekers. WILDzoekers ontvangen een ledenblad en badge, kunnen meedoen aan activiteiten die door de deelnemende organisaties worden georganiseerd en krijgen korting op producten van bijvoorbeeld Natuurmonumenten en de Vogelbescherming.

Een vertegenwoordiger van WILDzoekers schat in dat zo'n 5% van de aangesloten leden meedoet aan activiteiten. Het totale bereik van de activiteiten die in het kader van WILDzoekers worden ondernomen overtreft echter ruimschoots het formele ledenaantal. Veel activiteiten staan namelijk ook open voor niet-leden. Zo kunnen de kampen van WILDzoekers worden bezocht door de leden én hun vrienden en vriendinnen en kunnen niet-leden deelnemen aan excursies. Momenteel werkt de organisatie aan het ontwikkelen van de lokale en regionale infrastructuur door het werven van vrijwilligers die met kinderen plaatselijke activiteiten kunnen ondernemen. Een voorbeeld van een project dat erop is gericht kinderen op plaatselijk niveau in aanraking te brengen met de natuur is 'Vogels op school', waarbij leerkrachten met behulp van lespakketten met hun klas aan de gang kunnen om vogels rond school bij te voeden, te tellen en te observeren. Momenteel doen zo'n 2150 scholen mee verspreid over het land waarmee zo'n 110.000 kinderen worden bereikt (bronnen: Vroege Vogels Parade 2005, 2006, 2007, www.Natuur enMilieuCompendium.nl, geraadpleegd persoon: Astrid van den Broek, Marketing en Communicatiecoördinator van WILDzoekers).

Ten slotte nog enkele andere voorbeelden van jongerenafdelingen van grote natuur- en milieuorganisaties. Greenpeace heeft een jongerensite 'Greenpeace Kids' en een tijdschrift onder dezelfde titel. Via website en blad worden kinderen op hun niveau geïnformeerd over de activiteiten van Greenpeace, krijgen ze milieubesparende tips voor thuis, kunnen meedoen aan campagnes of een 'Greenteam' oprichten om met andere kinderen in actie te komen voor het milieu in hun eigen buurt. Zo hebben Greenteams onder begeleiding van Greenpeace gezorgd voor afvalbakken in een stadspark of het gebruik van gerecycled papier op school bevorderd.

Jongeren Milieu Actief is de jongerenorganisatie van Milieudefensie. Ook deze jongerentak beschikt over een eigen website en blad 'de Groene Golf'. Via het Jongeren Milieu Actief kunnen jongeren (tussen de 12 en 28 jaar) zich informeren en actief worden in campagnes, projecten en in lokale groepen. Net als in het kader van WILDzoekers worden er ecologische (zeil)kampen georganiseerd die ook voor niet-leden toegankelijk zijn.

De Dierenbescherming kent 'Kids for Animals' met opnieuw een eigen blad, een paspoort met onder andere entreebewijzen voor landelijke clubdagen en pretparken en de mogelijkheid mee te doen aan acties en wedstrijden om geld in te zamelen voor de opvang van dieren (bronnen: www.greenpeace.org/kidsnederland, www.jma.org, www.kidsforanimals.nl).

Na een periode van stabilisatie, meldde de Vroege Vogels Parade 2007 een groei van de aanhang van 'groene' organisaties. Overigens gaat het de groene sector niet alleen voor de wind als het gaat om het aantal leden en donateurs, ook de actieve inzet in natuurbeheer laat een stijgende lijn zien. Het aantal vrijwilligers in het landschapsbeheer, de weidevogelbescherming en het aantal waarnemers in particuliere natuur en milieuorganisaties is in het afgelopen decennium gestegen (www.milieuennatuurcompendium.nl).

3 *Uitkomsten van het onderzoek maatschappelijke organisaties in beeld*

In het voorgaande is een algemeen beeld geschetst van ontwikkelingen bij de organisaties op het maatschappelijk middenveld. Het accent lag op hun aantrekkingskracht en vermogen tot ledenbinding. Zoals vermeld hebben bijna 90 grote maatschappelijke organisaties eind 2007, begin 2008 deelgenomen aan een beknopte enquête. In dit hoofdstuk laten we de belangrijkste uitkomsten de revue passeren. Hoewel van de grote maatschappelijke organisaties in ons land (dat wil zeggen: met minstens 50.000 leden/donateurs) een meerderheid deelnam aan het onderzoek, moet nog eens worden benadrukt dat dit weliswaar een aardige indruk geeft van enkele kenmerken van de meer omvangrijke spelers op het maatschappelijk middenveld, maar dat we voorzichtig moeten zijn met het van daaruit trekken van algemene conclusies over ‘het’ maatschappelijk middenveld of ‘de’ Nederlandse civil society. De Nederlandse civil society: dat is ook de lokale oranjevereniging of een actiegroep tegen de geluidsoverlast bij een wijk – en daarover hebben we geen informatie verzameld.

3.1 *Enkele kenmerken van de onderzochte organisaties*

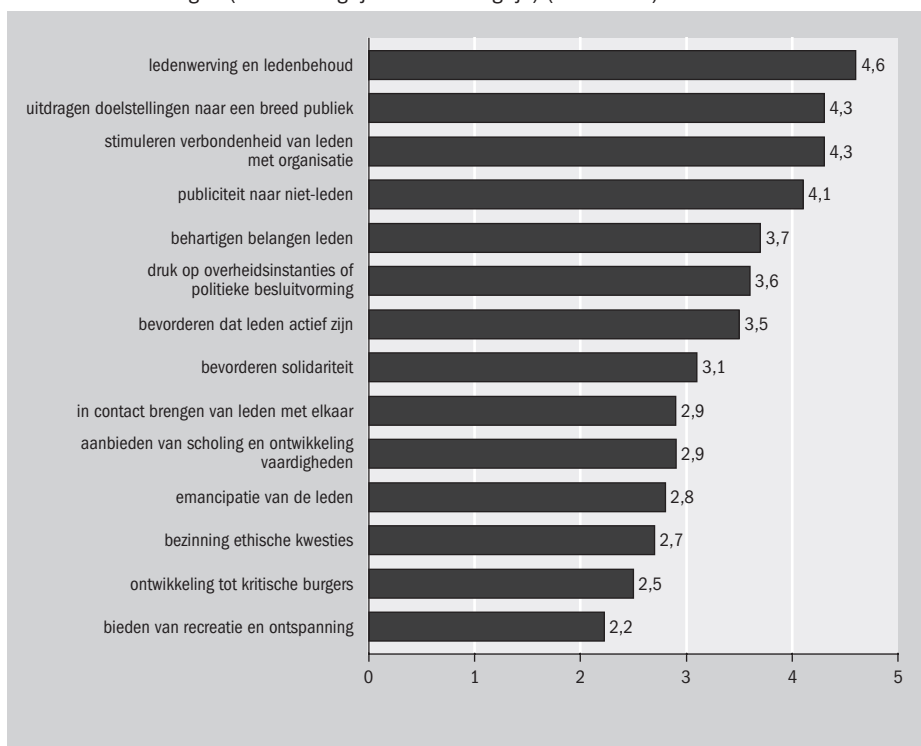
In *Landelijk verenigd* is al enige aandacht geschonken aan het profiel van de achterban van de organisaties en de strategieën die worden ontplooid om deze bij activiteiten en manifestaties, de interne besluitvorming en publieke presentaties te betrekken. Het daar geschetste beeld keert terug in het onderhavige onderzoek (voor cijfers: zie bijlage B: Vragenlijst en uitkomsten, te vinden via www.scp.nl). Initiatieven worden bij de ondervraagde (grote!) organisaties overwegend vanuit de top van de organisatie gestart. De organisaties geven opnieuw zelf aan wat aantrekkelijker voor ouderen dan voor jongeren te zijn en schatten doorgaans in dat hun achterban meer hoog opgeleiden telt dan laag opgeleiden.

Figuur 3.1 geeft een indruk van het belang dat de organisaties aan uiteenlopende bestuurlijke doelstellingen toekennen. Allereerst benadrukken zij dan het werven en behouden van leden/donateurs (gemiddelde score 4,6 op een schaal van 1 t/m 5), een onderwerp dat ook het meest frequent wordt genoemd bij een open vraag naar wat volgens de organisaties belangrijke actuele kwesties en ontwikkelingen zijn waar zij mee te maken hebben. Verwante thema’s die van belang worden geacht zijn het stimuleren van de verbondenheid van de achterban met de organisatie (gemiddelde score: 4,3), het bevorderen dat de aangeslotenen actief zijn (3,5) en het behartigen van de belangen van de leden (3,7). Ook de externe oriëntatie wordt belangrijk gevonden: het uitdragen van de doelstellingen naar een breed publiek (4,3), een goede behartiging van de publiciteit naar niet-leden (4,1) en het druk uitoefenen op overheidsinstanties of de politieke besluitvorming (3,6).

Vermeldenswaard is ook waar men relatief weinig prioriteit aan zegt te geven. Behalve het bieden van recreatie en ontspanning aan de achterban (2,2; recreatieve organisaties vormen maar een deel van de steekproef), zijn dat onderwerpen die vooral met 'leerschoolaspecten' van de organisatie hebben te maken: de ontwikkeling van de leden tot kritische burgers (2,5), het aanwakkeren van de bezinning bij hen op ethische kwesties (2,7) en de emancipatie van de leden (2,8). Het gaat hier steeds om gemiddeldes; de organisaties kennen elk zo hun gespecialiseerde ambities en die kunnen bij sommige best juist op bijvoorbeeld het gebied van de ethiek en stimulering van mondig burgerschap liggen.

Figuur 3.1

Bestuursdoelstellingen (1: onbelangrijk<->5: belangrijk) (n = 82-84)

We gaan nog wat verder in op wat door de organisaties te berde wordt gebracht als het gaat om belangrijke actuele ontwikkelingen waarvoor zij zich zien staan. In onze vragenlijst was een open vraag opgenomen om te inventariseren welke ontwikkelingen door de maatschappelijke organisaties worden gezien als belangrijke problemen of uitdagingen voor hun organisatie of sector. Om het beeld te completeren is gebruik gemaakt van websites, jaarverslagen en beleidsnotities van de organisaties, evenals trendrapporten van brancheorganisaties zoals de Vereniging van Fondsen-

wervende Instellingen (VFI) en het Centraal Bureau voor Fondsenwerving (CBF). De antwoorden op de open vraag laten zich als volgt samenvatten.⁸

Zoals we al hebben gezien is ledenwerving en ledenbehoud een van de belangrijkste thema's waar grote maatschappelijke organisaties mee zeggen te worstelen. Het onderwerp wordt in alle sectoren het meest frequent genoemd als uitdaging of probleem, maar lijkt toch wel als het meest prangend ervaren in de sectoren sport en recreatie en bij de vakbeweging (respectievelijk genoemd door 11 van de 17 en 6 van de 11 organisaties op het betreffende terrein). In de woorden van een vertegenwoordiger van de vakbeweging: 'de maatschappelijke positie van de vakbeweging staat onder druk als gevolg van de dalende organisatiegraad. Die ontwikkeling willen wij keren door meer aandacht voor leden vinden en leden binden'. In deze sectoren wordt, evenals door consumentenorganisaties, ook meerdere keren melding gemaakt van de noodzaak (meer) jongeren aan te trekken en het hoofd te bieden aan een vergrijzend ledenbestand. Een onderwerp dat gerelateerd is aan ledenwerving is het bevorderen van naamsbekendheid en imago. Hoewel iets minder frequent dan ledenwerving, wordt ook dit onderwerp in bijna alle sectoren genoemd. Een organisatie uit de sector gezondheidszorg en welzijn noteert: 'hoe komen we af van imago dat een patiëntenvereniging wellicht oubollig is ...'. Het meer actief betrekken van de leden bij de organisatie keert terug in de visie van vooral organisaties op de terreinen sport en recreatie, consumenten, gezondheidszorg en welzijn, natuur en milieu. Een woordvoerder geeft bijvoorbeeld aan dat zijn consumentenorganisatie beoogt een 'eigentijdse vereniging (te zijn) die leden boeit en bindt en waarin ze ook actief betrokken kunnen zijn'. Het behoud en werven van vrijwilligers en kaderleden speelt in uiteenlopende sectoren, maar wordt het meest genoemd door organisaties uit de sector gezondheidszorg en welzijn (genoemd door een op de zes organisaties). Diversiteitbeleid, waaronder het betrekken van allochtonen, wordt in alle sectoren wel een enkele keer genoemd, behalve bij de omroepen, religieuze en levensbeschouwelijke organisaties en consumentenorganisaties. Een vakbondsvertegenwoordiger formuleert als opdracht: 'Aansluiting blijven houden met jongere werknemers, allochtonen, vrouwen, hoger opgeleiden: hoe breng je de vakbond bij deze groepen onder de aandacht.' Het streven naar een meer gestroomlijnde, moderne of geprofessionaliseerde organisatie zijn, net als het verbeteren van de dienstverlening, onderwerpen die het meest frequent worden genoemd door organisaties in de sector sport en recreatie.

Organisaties uit de sector gezondheidszorg en welzijn noemen relatief vaak het versterken van lobbyactiviteiten en politiek draagvlak als een uitdaging waar zij voor staan (genoemd door een op de vijf organisaties). In deze sector wordt ook het streven naar meer onderlinge samenwerking relatief vaak gemeld (idem). Een organisatie schrijft: 'samenhang bewerkstelligen in het (...) veld in Nederland, momenteel is er grote versnippering'. Een ander noemt als uitdaging: 'fusies met andere vergelijkbare fondsen ter bevordering van de herkenbaarheid van de doelgroep.' Binnen de

consumentenbranche en de internationale hulpbranche speelt juist het vraagstuk van onderlinge concurrentie. Een organisatie uit de internationale hulpbranche: 'probleem voor de sector is de moordende concurrentie, dikwijls valse concurrentie.' Een andere wijst er op dat organisaties zoeken naar een gezonde balans tussen samenwerking – hetgeen uit het oogpunt van efficiëntie en effectiviteit wenselijk is – en het bevorderen van de eigen naamsbekendheid.

In de internationale hulpsector is de maatschappelijke roep om effectiviteit en transparantie van bestedingen een veel genoemd issue. Een organisatie geeft aan: 'De vraag om resultaten is groot in onze sector, er is heel veel geïnvesteerd in resultaatmeting maar internationale samenwerking is complex en dus zijn resultaten niet altijd eenvoudig te duiden. Eisen op het terrein van resultaatmeting zijn erg hoog in vergelijking met andere maatschappelijke sociale activiteiten (ontwikkelingssamenwerking is meest geëvalueerde sector)'. Een andere organisatie snijdt het onderwerp transparantie en de verantwoording van gelden aan en schrijft dan: 'Bij de goede doelen sector willen donateurs – terecht – weten wat er met hun geld gebeurt. Anders dan andere sectoren moeten goede doelenorganisaties nauwkeurig verantwoording afleggen over hun bestedingen'.

Transparantie en goed bestuur

Vanwege de groeiende maatschappelijke aandacht voor goed bestuur en het functioneren van goede doelenorganisaties, stelde de Vereniging van Fondsenwervende Instellingen (VFI) in 2004 een onafhankelijke commissie in om spelregels voor goed bestuur van goede doelen te formuleren. Onder leiding van Herman Wijffels kwam de commissie in 2005 met een gedragscode voor goed bestuur in de goede doelen sector: de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen (ofwel 'de Code Wijffels'). De code gaat over het besturen van de organisatie, het interne toezicht daarop en over het afleggen van verantwoording over wat de organisatie doet, gepland heeft en wat deze heeft gerealiseerd. Het gaat om de aanwezigheid van adequate *checks and balances*, een goede balans tussen de bevoegdheid om te beslissen en uit te voeren en controle op de uitoefening van die bevoegdheden. De code legt veel nadruk transparantie en het afleggen van verantwoording aan belanghebbenden, zoals leden en donateurs. Omdat de goede doelen sector ook al beschikt over een CBF-keur en Verklaring van geen Bezwaar, heeft een 'vervlechttingscommissie' van de brancheorganisaties VFI en CBF geadviseerd om de Code Goed Bestuur en het CBF-keur te integreren en het toezicht op de naleving neer te leggen bij het Centraal Bureau Fondsenwerving. Het vernieuwde reglement van het CBF-keur is per 1 juli van dit jaar van kracht geworden.

Andere ontwikkelingen die de gegroeide aandacht voor transparantie in de goede doelen sector tekenen zijn de publicatie van het *Nationale Goede Doelen Rapport 2006* door de VFI, de tijdelijke oprichting van de Donateursvereniging (2003-2006) en hun onafhankelijke 'geefwijzer' met informatie voor donateurs over goede doelen, en de jaarlijkse toekenning (sinds 2004) van de zogenaamde 'Transparantieprijs' voor het beste charitatieve jaarverslag (bronnen: Commissie

Code Goed Bestuur voor Goede Doelen (2005). *Advies van de commissie code goed bestuur voor goede doelen. Advies voor een code voor de leden van de VFI*. Amsterdam: VFI, geraadpleegd via www.vfi.nl; persbericht 'Goede doelen krijgen toezicht op goed bestuur', VFI 2 juli 2007, geraadpleegd februari 2008 via www.vfi.nl; www.donateursvereniging.nl, de geefwijzer is te raadplegen via <http://www.independen.nl/goededoelen/intro.aspx>; www.transparantprijs.nl.)

Het versterken van maatschappelijk draagvlak en bevorderen van bewustwording onder de bevolking wordt genoemd door de organisaties uit de sectoren internationale hulp, gezondheidszorg en welzijn, en natuur en milieu. In de sector gezondheidszorg en welzijn gaat het vaak om het bevorderen van kennis in de samenleving over bepaalde aandoeningen en het kweken van begrip voor mensen die met die aandoening te kampen hebben. Organisaties hebben het dan bijvoorbeeld over: 'het probleem reuma zichtbaar maken' en stellen: 'de beeldvorming inzake mensen met een handicap is niet juist'. Met name in de sector gezondheidszorg en welzijn en in de vrouwenbeweging wordt *empowerment* en maatschappelijke integratie van de achterban gemeld als uitdaging want, constateert men: 'De arbeidsparticipatie onder mensen met een beperking of chronische ziekte is te laag'.

Middenveld en Wet maatschappelijke ondersteuning

In de vragenlijst noemt een organisatie uit de vrouwenbeweging de in januari 2007 in werking getreden Wet maatschappelijke ondersteuning als een van de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen voor de organisatie. Bij het verkennen van websites, jaarverslagen en beleidsnotities van onder andere vrouwen- en ouderenorganisaties, maar ook organisaties als Alzheimer Nederland, Scouting Nederland en de belangenorganisatie voor homoseksuelen COC, blijkt dat zij alert zijn op de gevolgen van de invoering van de Wmo voor hun doelgroep, dat zij voorlichtingsbijeenkomsten en trainingen organiseren over de Wmo en dat zij met name vertegenwoordigers van lokale afdelingen stimuleren tot deelname aan gemeentelijke klankbordgroepen of Wmo-platforms en hen aansporen alert te zijn op hoe het beleid uitpakt voor kwetsbare groepen. Bij de inwerkingtreding van de wet hebben belangengroepen van ouderen, gehandicapten, chronisch zieken en andere cliënten van zorg een meldpunt ingericht voor hun gezamenlijke achterban om negatieve en positieve ervaringen met de wet te melden (bronnen: www.nederlandse vrouwenraad.nl, www.alzheimer-nederland.nl, www.scouting.nl, www.coc.nl, www.wmomeldpunt.nl).

Unie van Katholieke Bonden van Ouderen

De Unie van Katholieke Bonden van Ouderen (Unie KBO) schrijft in haar beleidsplan 2006-2010 dat met name door de invoering van de Wmo lokale belangenbehartiging belangrijker is geworden. De Unie KBO trekt daaruit de conclusie dat het lokale niveau versterkt moet worden zodat lokale vertegenwoordigers met succes hun belangen kunnen behartigen bij de lokale overheid. In de praktijk betekent dit dat de Unie in de aanloop naar de invoering van de Wmo middenkader op provinciaal niveau heeft getraind om plaatselijke afdelingen te ondersteunen bij de belangenbehartiging in het kader van de Wmo. Deze provinciale 'sleutelfiguren' verzorgen voorlichting en training voor lokale vrijwilligers ten behoeve van hun deelname aan Wmo-platforms en -raden en samenwerking met andere doelgroepen van de Wmo. Op plaatselijk niveau worden voorlichtingsbijeenkomsten voor de leden georganiseerd. Er is niet zozeer sprake van een groei van het aantal vrijwilligers op plaatselijk niveau sinds de invoering van de Wmo, maar wel is het bestaande leger van vrijwilligers en leden getraind en geïnformeerd over de ins en outs van de nieuwe wet en aldus beter geëquipeerd om in het kader van de wet de belangen van de achterban te behartigen (bronnen: www.uniekbo.nl, www.kbolimburg.nl, Beleidsplan Unie KBO 2006-2010 'OpMaat naar de toekomst' (Unie KBO 2006, 's-Hertogenbosch), geraadpleegde personen: Liesbeth Huijts, beleidsmedewerker Unie KBO en Ans Gommans, Wmo-verantwoordelijke voor de KBO Limburg).

Zoals te verwachten viel, noemen organisaties in alle sectoren ten slotte ook regelmatig specifieke uitdagingen en problemen die betrekking hebben op hun werkkerrein. Natuur en milieuorganisaties wijzen bijvoorbeeld op de gevolgen van broeikasgassen en klimaatverandering, bij de vakbonden gaat het onder andere om het sociale zekerheidsstelsel en organisaties in de sector gezondheidszorg en welzijn noemen onderzoek naar of preventie van bepaalde aandoeningen als belangrijke thema's.

Digitalisering

Technologische ontwikkelingen in de afgelopen decennia hebben ervoor gezorgd dat computers en internet niet alleen in de werksfeer alom vertegenwoordigd zijn maar ook hun intrede hebben gedaan in de privésfeer. In 2005 had 78 procent van de bevolking thuis een internetaansluiting (Steyaert en De Haan 2007: 17). Uiteraard heeft die ontwikkeling ook het middenveld aangedaan. Maatschappelijke organisaties kunnen via het internet de voor hun werkkerrein relevante ontwikkelingen volgen en informatie verzamelen. Daarnaast biedt het internet mogelijkheden om efficiënt verbindingen te leggen met achterban en buitenwacht. De digitalisering biedt voor organisaties op het middenveld zowel kansen als bedreigingen. Het voert te ver op deze plaats

hier uitgebreid en diep op in te gaan (voor meer gegevens zie bijvoorbeeld de jaarboeken *ICT en samenleving* van het SCP en Fontys Hogeschool Sociale Studies, voor een beknopte inleiding over ICT en sociale bewegingen zie Van de Donk en Edwards 2005), maar enkele voorbeelden uit de praktijk geven een indruk van de invloed van de digitalisering op de werkwijze van maatschappelijke organisaties.

De Consumentenbond en de digitalisering van de dienstverlening

De verbreiding van ICT en internet heeft het functioneren van de Consumentenbond en de band met de achterban veranderd. Allereerst is digitalisering een van de inhoudelijke speerpunten geworden van de Consumentenbond. Onder de noemer 'Digitaal Thuis' zet de Consumentenbond zich in voor een consumentvriendelijke ICT-markt met deugdelijke, veilige en betaalbare digitale producten en diensten. Verder heeft de Consumentenbond in de afgelopen jaren gewerkt aan het vernieuwen van de eigen website. Via de website kan de Consumentenbond flexibel inspelen op de behoeften van de verschillende doelgroepen van de bond. In plaats van ieder lid eenzelfde lidmaatschapsformule aan te bieden inclusief afname van het gedrukte ledenblad *De Consumentengids*, biedt de Consumentenbond haar achterban de mogelijkheid om selectief voor bepaalde producten te kiezen die beschikbaar zijn via besloten delen van de website. Daarnaast kan de Consumentenbond door de digitalisering leden raadplegen over de door hen gewenste testonderwerpen en testaspecten via enquêtes en ledenpanels. Tevens wordt leden en niet-leden de mogelijkheid geboden onderwerpen aan te reiken en te bediscussiëren of een eigen inhoudelijke inbreng te hebben door het rapporteren van gebruikerservaringen via het Consumentenbondforum op de website. Het is voor de Consumentenbond van groot belang om volop in ontwikkeling te blijven op het gebied van digitalisering. Via het internet is veel concurrerend vergelijkend warenonderzoek beschikbaar voor consumenten, veelal gratis. Toenemende concurrentie en dalende ledenaantallen maken dat de Consumentenbond veel belang heeft bij het optimaliseren van hun zogenaamde 'multimediale uitgeefstrategie' (Strategienota Consumentenbond 2007-2010).

Amnesty International en de digitalisering van de actie

Het voorbeeld van Amnesty International laat zien hoe het gebruik van internet de mobilisatiecapaciteit van maatschappelijke organisaties kan vergroten. De digitalisering van een belangrijk deel van de schrijfacties bij Amnesty International heeft geleid tot een flinke aanwas van individuele activisten. Amnesty biedt de mogelijkheid actief te worden binnen 'individuele actienetwerken'. Dit zijn urgente acties (bliksemacties), acties voor speciale beroepsgroepen zoals bijvoorbeeld medici en juristen en schrijfacties over bepaalde thema's zoals de doodstraf en vrouwenrechten. Hier doen ongeveer 10.000 mensen aan mee. Daarnaast zijn er emailacties en sms-acties, waar respectievelijk 28.000 en 3700 mensen aan deelnemen. Zij krijgen twee maal per maand een mail of SMS bericht toegestuurd met verzoek tot reageren. Ten slotte kent Amnesty International een 'Actieplatform' van mensen die 8 maal per jaar een oproep tot deelname

aan een digitale actie krijgen toegestuurd. Dit platform telt 36.000 deelnemers. Aan deze individuele vormen van activisme zijn deelnemers enkele minuten tot enkele uren per maand kwijt (bronnen: folders Amnesty International, jaarverslag 2006, geraadpleegd persoon: Maria Lützenkirchen, coördinator eenheid lokale en regionale vrijwilligers, Amnesty International, februari 2008).

Politieke partijen en discussie op het web

In een tijdperk van dalende ledenaantallen en een groeiende groep zwevende kiezers vormt de verbreiding van internet voor politieke partijen een welkome aanvulling op de mogelijkheden om contacten met de vaste achterban en potentiële kiezers aan te halen. Via het internet kunnen politieke partijen grote hoeveelheden informatie aanbieden, in verschillende vormen (tekst, beeld, geluid) waarbij fysieke afstand geen belemmering vormt. Een ander voordeel is de snelheid van publiceren en de mogelijkheid voor partijen om via de website hun visie op de actualiteit te geven zonder tussenkomst en interpretatie van journalisten. Ten slotte is de mogelijkheid van interactie met achterban en publiek een voordeel van communicatie via het internet (Boogers en Voerman 2005: 509, 512, 513,). Politieke partijen gebruiken in de praktijk verschillende middelen om de band met de achterban te versterken. Politici houden weblogs bij waar bezoekers van de website digitaal op kunnen reageren. Daarnaast bieden partijen op de publiek toegankelijke webpagina's ruimte voor een reactie op actuele thema's of stellingen van politici (vaste fora zijn bijvoorbeeld het GroenLinks Forum, de SP rubriek 'interactie: tegenspraak', partijen plaatsen ook ad hoc polls). Veel politieke partijen hebben besloten delen van de website (intranet) waar leden en belangstellenden met elkaar discussiëren en waar ook ledenpeilingen worden gehouden (zie bv. 'Mijn PvdA', 'Mijn VVD', GroenLinks, CDA). Kanttekeningen zijn er ook te maken. Hoewel het bezoek aan partijsites in het afgelopen decennium enorm is toegenomen, bleek uit het Nationaal Kiezers Onderzoek van 2003 dat slechts 17% van de kiezers in de verkiezingscampagne van dat jaar een site van een politieke partij had bezocht. Over de effecten van het internet op het functioneren van de democratie zijn de meningen verdeeld. Terwijl optimisten verwachten dat door het gebruik van internet een meer egalitaire democratie kan ontstaan, verwachten pessimisten dat het internet een bevestiging betekent van bestaande scheve verhoudingen in de politieke participatie. Boogers en Voerman temperen al te hooggespannen verwachtingen (2005: 528-529). Omdat politieke sites vooral worden bezocht door de groepen die al vaak politiek actief zijn, verwachten zij een beperkt effect van het gebruik van internet op het vergroten van de betrokkenheid van burgers bij de politiek.

3.2 Drie thema's

Verschillende van de onderwerpen die de organisaties uit eigen beweging hebben genoemd, zijn ook aan de orde gesteld in de vragenlijst via gesloten vragen. Op de volgende bladzijden bespreken we hun visie op drie thema's: de contacten met allochtonen, Europa en onwenselijke gedragingen.

Allochtonen erbij betrekken

Diversiteitbeleid staat in de belangstelling van maatschappelijke organisaties, dat blijkt opnieuw als vertegenwoordigers van grote maatschappelijke organisaties aan het woord wordt gelaten. In antwoord op de open vraag naar relevante ontwikkelingen komt het onderwerp in elke sector wel een keer ter sprake. De organisaties werken in een pluriforme omgeving en achten het wenselijk of zelfs noodzakelijk voor het goed kunnen uitvoeren van hun werk om de interne organisatie en werkwijze zodanig in te richten dat goede verbindingen kunnen worden gelegd met de uiteenlopende doelgroepen: de geïnteresseerden en potentiële klanten, de achterban en de actieve leden. In dat verband wordt niet alleen gerefereerd aan beleid om meer allochtonen (en andere bevolkingsgroepen) als lid of vrijwilliger aan te trekken, maar ook aan strategieën om een evenwichtiger leeftijdsopbouw van het ledenbestand te bereiken, de man-vrouwverhouding gelijk te trekken, of om bijvoorbeeld mensen met een handicap binnen te halen. Wij beperken ons in deze paragraaf tot de benadering en integratie van allochtonen. Het gaat inmiddels om een aanzienlijk deel van de bevolking (ongeveer 10% daarvan is van allochtone afkomst) en onderzoek leert dat de deelname van vooral niet-westerse allochtonen aan activiteiten op het middenveld als lid en vrijwilliger duidelijk achterligt op die van autochtonen. Met name onder Turken en Marokkanen is een hoog percentage mensen (61% tot 63%) op geen enkele manier betrokken bij maatschappelijke organisaties, niet als lid of donateur, noch als vrijwilliger (onder autochtonen is dat percentage 21, Surinamers en Antillianen nemen een middenpositie in). De grootste verschillen in deelname vinden we in de sectoren natuur en milieu en internationale solidariteit. Deze organisaties hebben onder Turken en Marokkanen een zeer geringe aantrekkingskracht, terwijl een relatief hoog percentage autochtonen zich hierbij heeft aangesloten. Ten slotte hebben Turkse en Marokkaanse vrouwen qua actieve participatie een achterstand vergeleken met mannen, maar dit ligt vooral aan de geringere deelname aan georganiseerde sportbeoefening. Op andere terreinen zijn de sekseverschillen in participatie minder groot (Dekker 2008).

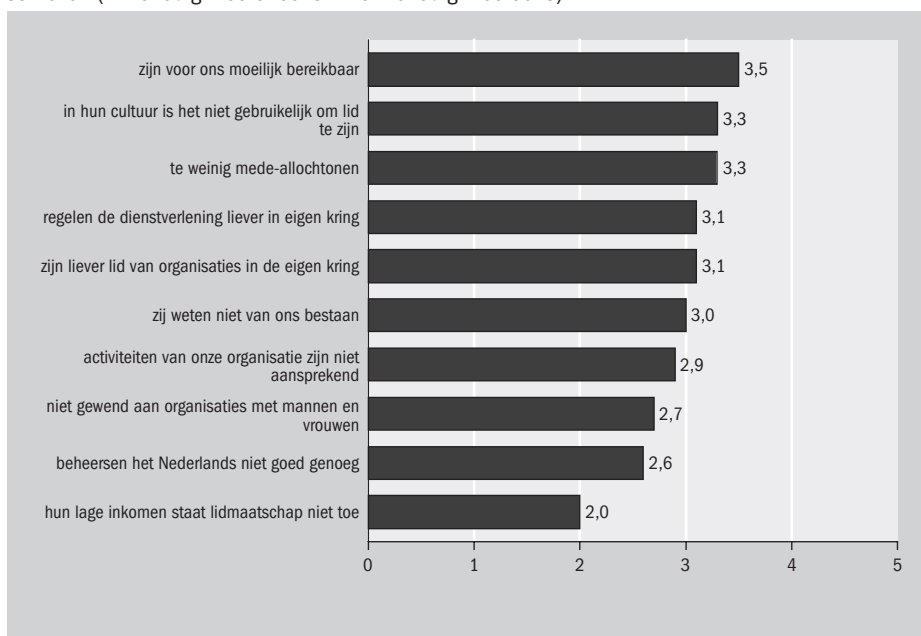
Het beeld van een overwegend wit middenveld keert tot op zekere hoogte terug in de oordelen van vertegenwoordigers van grote maatschappelijke organisaties. Daarnaast gevraagd schatten ze in dat gemiddeld ongeveer 9% van de achterban van allochtone afkomst is. Op de vraag of zich in de afgelopen jaren veranderingen hebben voorgedaan in het aandeel allochtone leden of donateurs, stelt men over het algemeen dat dit ongeveer gelijk is gebleven of zeer licht is gestegen. Het bleken overigens lastige vragen: van de 88 organisaties konden of wilden 64 organisaties antwoord geven op de vraag over het aandeel allochtone leden of donateurs, slechts 38 konden of wilden aangeven of zich veranderingen hebben voorgedaan in het aandeel allochtone leden of donateurs.

Vervolgens is de organisaties gevraagd te reflecteren op een aantal stellingen over redenen voor het relatief geringe aandeel allochtonen in de organisatie, waarvan de gemiddelde scores in onderstaande figuur staan. Het inkomen acht men het minst

een reden voor absentie, meer betekenis wordt gehecht aan de moeilijke bereikbaarheid van veel allochtonen voor de organisatie, cultuurverschillen, het feit dat een gering aantal allochtone leden op zichzelf al een barrière kan vormen om zich aan te sluiten en de sterke gerichtheid op eigen kring onder allochtone groepen.

Figuur 3.2

Mate waarin redenen voor het geringe aandeel van allochtonen in de organisatie worden onderschreven (1: volledig mee oneens<->5: volledig mee eens)

Dat is het algemene beeld, maar er bestaan ook verschillen tussen sectoren en individuele organisaties in de mate waarin zij de noodzaak voelen om zich in te stellen op de multiculturele samenleving. De afweging om wel of niet te investeren in diversiteitbeleid is mede afhankelijk van de omgeving waarin de organisatie werkt, kenmerken van de afnemers van diensten en de mate waarin men erin slaagt het leden- en vrijwilligersbestand op peil te houden. Zo richten (campagne-)organisaties uit de sector natuur en milieu zich vooral op een politieke en bestuurlijke, en daarmee witte omgeving en dringt de noodzaak om aandacht te hebben voor interculturalisatie zich bij hen minder noodzakelijk op dan bij organisaties in de sector gezondheidszorg en welzijn, die op lokaal niveau in oude stadswijken hun 'afzetgebied' hebben.

Interculturalisatie in de praktijk

Tussen 2001 en 2006 hebben Civiq (instituut vrijwillige inzet, in 2007 opgegaan in Movisie) en Forum (instituut voor multiculturele ontwikkeling) vrijwilligersorganisaties geadviseerd die werk wilden maken van intercultureel vrijwilligerswerk. Uit dit vijfjarige project *Stap Twee* is een digitale handleiding voor de interculturalisatie van vrijwilligerswerk gegroeid die door organisaties zowel zelfstandig als met begeleiding van buitenaf te doorlopen is. Via de handleiding kunnen organisaties planmatig werken aan interculturalisatie (via het agenderen van de problematiek, naar diagnose, plannen maken, uitvoeren, evalueren en ten slotte het verankeren van interculturalisatie) en tips krijgen over onder andere het werven en behouden van allochtone vrijwilligers, het samenwerken van allochtone en autochtone organisaties, de communicatie met nieuwe doelgroepen en de afstemming van het aanbod op de multiculturele samenleving. Verschillende landelijke koepels hebben in het kader van *Stap Twee* een interculturalisatieproces doorlopen, waaronder het Nederlandse Rode Kruis, Scouting Nederland, Slachtofferhulp Amsterdam, Amnesty International, COC Nederland en de IVN. Binnen het Nederlandse Rode Kruis heeft deelname aan het project geleid tot aandacht voor nieuwe groepen die te maken hebben met vereenzaming en uitsluiting. De afdeling Gouda liet bijvoorbeeld onderzoek doen naar problemen en behoeften van moeilijk bereikbare allochtone gezinnen en formuleerde aan de hand van de bevindingen een maatjesproject om het isolement van veel allochtone vrouwen te doorbreken. Amnesty International probeerde met succes meer allochtone activisten te betrekken bij het werk van Amnesty door laagdrempelige actievormen te promoten op sites die goed worden bezocht door hoger opgeleide Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen. Slachtofferhulp Cuijk formuleerde plannen om te komen tot 'slachtofferhulp voor alle slachtoffers'. De nadruk lag op het verken-
nen en voeling krijgen met de allochtone doelgroepen en het vergroten van de bekendheid van Slachtofferhulp. Bij Humanitas werd intercultureel werken in de organisatie verankerd door het thema op te nemen in de basistraining van vrijwilligers. De vrijwilligers verkennen hun eigen waarden met behulp van werkvormen en rituelen uit verschillende culturele tradities (bron: Routepanner *Stap Twee*, geraadpleegd mei 2008 via www.civiq.nl).

Europa

Nederland is een van de landen die vanaf het prille begin betrokken is bij de Europese integratie. In de ruim vijf decennia dat de Europese integratie zijn beslag heeft gekregen, zijn ook de grotere organisaties op het middenveld de blik op Europa gaan richten. Uit onze gegevens blijkt dat ze in meerderheid banden zijn aange-
gaan met geestverwanten elders in Europa. Veelal gaat het om aansluiting bij een Europese koepelorganisatie of Europese federatie (zogenaamde EuroFeds). Zo is de Nederlandse Consumentenbond lid van de Europese Consumentenorganisatie BEUC (Bureau Européen des Unions de Consommateurs), zijn de Nederlandse vakcentrales aangesloten bij het Europees Verbond van Vakverenigingen (EVV), zijn Nederlandse natuur- en milieuorganisaties zoals de Vereniging Natuurmonumenten aangesloten bij het brede platform het European Environmental Bureau (EEB), en hebben poli-

tieke partijen zich op Europees niveau verenigd in Europese partijfederaties. Bijna de helft van de door ons ondervraagde organisaties ontwikkelt activiteiten die specifiek gericht zijn op de Europese Unie. Ongeveer evenveel proberen de besluitvorming van de Europese Unie te beïnvloeden. Politieke partijen, natuur- en milieuorganisaties en vakbonden (ondervraagd zijn zowel federaties als individuele bonden) zijn op dit laatste terrein het meest actief, een van de minst actieve branches is op dit vlak de sector zorg en welzijn.

Het aangesloten zijn bij een Europese koepel biedt Nederlandse organisaties grote voordelen. Ook met minimale investeringen qua financiën en menskracht, stelt het lidmaatschap hen in staat te profiteren van de successen die door de professionele lobbyisten van de koepels op Europees niveau worden behaald. Voor de minder zelfredzame organisaties op het middenveld functioneren de bureaus van de koepelorganisaties in Brussel als een belangrijke lifeline naar Europa. Via de Europese koepels ontvangen Nederlandse organisaties de voor hun werkterrein relevante informatie uit Brussel en kunnen zij hun nationale standpunten inbrengen in het Europese beleidsproces (zie Van den Berg 2006: 43 e.v.).

Bij contacten met Europese instellingen zoals de Europese Commissie of het Europees Parlement, spelen de Europese koepels van de hier onderzochte organisaties een belangrijke rol. Een grote meerderheid van de organisaties laat contacten met Europese instellingen incidenteel of regelmatig over aan lobbyisten van de Europese koepel waar zij deel van uitmaken. De Nederlandse politiek is nog altijd heel relevant voor het middenveld. Een grote meerderheid zoekt over Europese onderwerpen contact met Nederlandse politieke instellingen, waaronder ministeries of leden van de Eerste of Tweede Kamer. Een kleine minderheid (ongeveer één op de vijf organisaties) heeft zelf regelmatig direct contact met vertegenwoordigers van Europese politieke instellingen – dan gaat het vooral om politieke partijen, consumentenorganisaties en internationale hulporganisaties. Vakbonden en natuur- en milieuorganisaties maken vaker melding van incidentele directe contacten met Europese instellingen.

Europa heeft ook zijn weerslag op de inrichting en het interne functioneren van organisaties op het middenveld. Ongeveer één derde probeert een deel van de begroting te dekken door subsidie aan te vragen bij de Europese instellingen en ongeveer evenveel hebben doelstellingen of standpunten met betrekking tot Europa opgetekend in (deels interne) beleidsstukken. Daarnaast heeft ongeveer een kwart van de organisaties stafkrachten in huis om vanuit Nederland Europese zaken te behartigen. Een kleine groep organisaties (minder dan één vijfde) heeft stafkrachten aangesteld in Brussel om aan Europese zaken te werken. Dit zijn vooral politieke partijen, vakbonden en natuur- en milieuorganisaties.

Van de onderzochte organisaties probeert een derde de eigen leden te interesseren voor Europese onderwerpen. Vooral politieke partijen en vrouwen- en ouderenor-

organisaties doen dit, in mindere mate vinden we hetzelfde streven bij natuur- en milieuorganisaties en consumentenorganisaties. Een kleiner aantal probeert de belangstelling ook aan te wakkeren bij andere doelgroepen of het grote publiek. Over het algemeen wordt het als lastig beoordeeld om mensen te interesseren voor Europa (ongeveer de helft van de organisaties vindt het moeilijk of zelfs zeer moeilijk om zijn achterban of het algemene publiek te interesseren voor Europa).⁹ Het meest frequent vinden we deze opvatting bij organisaties in de sfeer van sport en recreatie, consumentenorganisaties en vakbonden, waarbij de laatste twee soorten organisaties dit eerder als een probleem zullen ervaren dan organisaties in de sector sport en recreatie. Slechts minder dan één vijfde van de onderzochte organisaties stelt niet veel moeite te hebben om zijn achterban, andere doelgroepen of het grote publiek te motiveren voor Europese onderwerpen.

Gevraagd naar specifieke Europese activiteiten gericht op de achterban, antwoordt ongeveer één op de vijf organisaties dat zij de achterban informeert over de Europese Unie via het ledenblad, brochures en andere publicaties. Dit gebeurt vooral bij politieke partijen, op afstand gevolgd door consumentenorganisaties, vrouwen- en ouderenorganisaties en vakbonden. Een zelfde aantal voert politieke campagnes gericht op de Europese Unie waaraan de leden een actieve bijdrage kunnen leveren, zoals handtekeningenacties of demonstraties. Niet verwonderlijk is dat vooral politieke partijen met hun Europese verkiezingscampagnes hier hoog scoren, op enige afstand gevolgd door natuur- en milieuorganisaties. Een kleine groep (ongeveer één op de tien organisaties) organiseert debatten over de Europese Unie voor de leden. Opnieuw gaat het hier vooral om politieke partijen, op ruime afstand gevolgd door vrouwen- en ouderenorganisaties en vakbonden. Een fractie van de organisaties (ruim één op de twintig) biedt de leden scholing en cursussen over de Europese Unie – een activiteit die we voornamelijk aantreffen bij politieke partijen en vakbonden. In de onderstaande drie tabellen zijn de uitkomsten van de vragenlijst nog eens op een rijtje gezet.

Tabel 3.1

Internationale en Europese gerichtheid (n = 73-81)

	%	(n)
ontwikkelt de organisatie activiteiten die de Nederlandse grenzen overschrijden?		
nee	32	(28)
ja	68	(60)
	100	(88)
namelijk:		
samenwerking met maatschappelijke organisaties in Europa	64	(54)
samenwerking met maatschappelijke organisaties buiten Europa	58	(48)
activiteiten gericht op de Europese Unie	47	(39)
activiteiten gericht op overige internationale gouvernementele organisaties	34	(28)
organiseert men activiteiten voor de individuele leden activiteiten, gericht op Europese landen/Europese Unie?		
nee	54	(46)
ja	46	(39)
	100	(85)
namelijk:		
organiseren Europese recreatieve evenementen	12	(9)
informer over ontwikkelingen in Europese landen via ledenblad, brochures enz.	36	(28)
informer over de Europese Unie via ledenblad, brochures enz.	25	(19)
organiseren debatten over de Europese Unie	13	(10)
scholing/cursussen over de Europese Unie	7	(5)
politieke campagnes gericht op de Europese Unie	22	(17)
anders	19	(10)
% dat zich richt op beïnvloeden van de politieke besluitvorming van de Europese Unie	45	(39)
frequentie van overleg met Europese politieke instellingen		
regelmatig	24	(20)
incidenteel	33	(27)
nooit	43	(36)
	100	(83)
laat de contacten met Europese instellingen over aan zijn Europese koepel en hun lobbyisten		
regelmatig	43	(35)
incidenteel	30	(24)
nooit	27	(22)
	100	(81)
frequentie van contact met Nederlandse politieke instellingen over Europese onderwerpen		
regelmatig	41	(35)
incidenteel	34	(29)
nooit	26	(22)

Tabel 3.2

Proberen interesse op te wekken voor Europa

	%	n
probeert de eigen individuele leden te interesseren voor Europese onderwerpen (%)	35	(26)
is dit makkelijk of moeilijk? (1:heel makkelijk<->5: heel moeilijk)	3,4	
probeert andere doelgroepen te interesseren voor Europese onderwerpen (%)	19	(14)
is dit makkelijk of moeilijk? (1:heel makkelijk<->5: heel moeilijk)	3,2	
probeert het publiek in het algemeen te interesseren voor Europese onderwerpen (%)	19	(14)
is dit makkelijk of moeilijk? (1:heel makkelijk<->5: heel moeilijk)	3,0	

Tabel 3.3

Wijzen van gerichtheid op Europa

	%	
vraagt subsidie aan bij Europese instellingen	35	(29)
heeft beleidsstukken over Europa geschreven	32	(27)
heeft stafkrachten aangesteld om in Nederland aan Europese zaken te werken	24	(21)
heeft stafkrachten in Brussel aangesteld om aan Europese zaken te werken	19	(16)

Over het algemeen zijn organisaties die het belangrijk vinden om druk uit te oefenen op politieke besluitvorming vaker gericht op de Europese Unie dan organisaties die dat niet zo belangrijk vinden. Bij vergelijking van sectoren blijkt dat politieke partijen, natuur- en milieuorganisaties, vakbonden, internationale hulp- en consumentenorganisaties de hoogste scores halen op vragen die betrekking hebben op het behartigen van de belangen van de achterban en het halen van de doelstellingen van de organisatie. Organisaties in deze sectoren zijn tevens het meest actief om belangen en visies in te brengen in het Europese beleidsproces. In de sectoren zorg en welzijn en sport en recreatie gebeurt dat het minst frequent. Als het gaat om het informeren, interesseren en anderszins betrekken van de achterban bij Europa, komt ongeveer hetzelfde beeld naar voren. Politieke partijen, consumentenorganisaties, natuur- en milieuorganisaties en vakbonden besteden hieraan de meeste aandacht, organisaties in de sector zorg en welzijn de minste.¹⁰

De genoemde gegevens suggereren dat de Europese gerichtheid van middenveld-organisaties vooral pragmatisch functioneel wordt gestuurd. Sectoren op het middenveld die zich bewegen op beleidsterreinen waar Europa veel voor het zeggen heeft (bijvoorbeeld economie en milieubeleid) neigen meer Europees gericht te zijn dan sectoren die zich richten op beleidsterreinen waar de bevoegdheden nog vooral op

het nationale niveau liggen (zoals zorg en welzijn). Deze scheidslijn tussen geëuropeaniseerde en niet-geëuropeaniseerde sectoren moet echter niet al te absoluut worden getrokken. Er kunnen aanmerkelijke verschillen in Europese gerichtheid bestaan tussen organisaties in dezelfde sector. Een organisatie als de Vereniging Natuurmonumenten staat te boek als een redelijk nationaal gerichte organisatie, terwijl Europa binnen de Nederlandse afdeling van Greenpeace meer vervlochten is in het werk van de verschillende afdelingen. Dat strookt met de bevinding dat juist nationale afdelingen van internationale organisaties (waaronder Amnesty International en Oxfam Novib) een sterke Europese gerichtheid kennen. Hun sterke inzet op Europa kan in verband worden gebracht met de relatief sterke internationalistische cultuur en interne cohesie binnen internationale organisaties, die een efficiënt afgestemde Europese lobby mogelijk maakt (vgl. Van den Berg 2006: 57).

Onwenselijk gedrag

Als laatste onderwerp wordt nog kort ingegaan op wat wel wordt aangeduid als 'onwenselijke gedragingen', waarbij te denken valt aan bijvoorbeeld agressie, discriminatie, seksuele intimidatie of overmatig drankgebruik. Voor uitgebreidere informatie zij verwezen naar de recentelijk verschenen SCP-publicatie *Een gele kaart voor de sport* (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007). Op basis van een *quick scan* naar praktijken in en rond de breedtesport wordt daarin onder andere geconstateerd dat 12% van de amateursporters wel eens getuige is van fysieke agressie in de sport, bijvoorbeeld tegen scheidsrechters of officials, en 14%-20% van negatieve opmerkingen of grappen over homoseksualiteit, andere culturen/religies of vrouwen. Van de sportsector is bekend dat nogal wat aandacht wordt besteed aan onwenselijk gedrag in de vorm van projecten over het aanpakken en voorkomen van seksuele intimidatie en het bevorderen van sportiviteit en respect binnen verenigingen (www.nocnsf.nl). Op basis van bevolkingsonderzoek heeft het SCP gewerkt aan een rapport over onwenselijk gedrag in de sport (Tiessen et al. 2008).

Hier beperken we ons ertoe een indruk te geven van de mate waarin het verschijnsel beperkt blijft tot de sportwereld. Wordt het ook door de door ons onderzochte organisaties in andere maatschappelijke sectoren gekwalificeerd als een probleem? We hebben geen strikte definitie van onwenselijk gedrag geformuleerd. De vraag wat onwenselijk gedrag is hangt mede af van de waarden en normen die in een gemeenschap of organisatie gelden. Waarden en normen zijn geen vaststaand begrip: ze kunnen veranderen in de tijd en verschillen tussen groepen in de samenleving (Tiessen et al. 2008). In de vragenlijst zijn wel voorbeelden van onwenselijk gedrag genoemd, waaronder lichamelijke en verbale agressie, vrouwonvriendelijk gedrag en discriminatie. Het gaat om onwenselijk gedrag van leden, cliënten of anderen die een relatie hebben met de organisatie. Een aantal organisaties heeft in de open ruimte bij de vragen opgemerkt dat ook in het personeelsbeleid op de werkvloer aandacht is geschonken aan ongewenst gedrag.

Zoals de volgende tabel laat zien, vormt ongewenst gedrag in de ogen van de door ons ondervraagde vertegenwoordigers van organisaties geen overheersende kwestie; slechts 10% vindt het een behoorlijk of groot probleem. Wel stelt ongeveer een op de zes organisaties dat zulk gedrag bij hun organisatie de laatste jaren is toegenomen en de helft van de organisaties heeft dan ook de afgelopen jaren in beleidsstukken aandacht besteed aan het thema. Royement of schorsing worden het meest genoemd als sancties die men kan toepassen, in mindere mate: waarschuwingen en een geldboete. Meer dan twee op de tien organisaties ontkent de mogelijkheid te hebben formele sancties toe te kunnen passen.

Zoals verwacht kon worden verschillen de organisaties wat betreft hun beoordeling van de ernst van het probleem. Het manifesteert zich meer en meer opvallend bij organisaties met veel directe sociale contacten tussen de achterban, zoals bij teamsporten (3 van de 17 sportbonden spreekt van een behoorlijk probleem) en niet of nauwelijks bij organisaties waar dergelijke contacten ontbreken of die geen lokale afdelingen kennen. Men lijkt het ook eerder waar te nemen (of er alerter op te zijn) bij organisaties die expliciet aandacht hebben voor de emancipatie van vrouwen, allochtonen en andere bevolkingsgroepen, zoals de vakbonden (waarvan 3 van de 11 vindt dat er sprake is van een behoorlijk probleem). Sportorganisaties en vakbonden hebben ook vaker beleidnotities aan het onderwerp gewijd en zijn vaker van oordeel dat het verschijnsel toeneemt.

Tabel 3.4

Onwenselijk gedrag van leden, cliënten of anderen die een relatie hebben met de organisatie

	%	(n)
vormt onwenselijk gedrag een actueel probleem voor de organisatie?		
totaal niet	46	(39)
nauwelijks	44	(37)
behoorlijk	9	(7)
een groot probleem	1	(1)
	100	(84)
% dat de afgelopen jaren in beleidsstukken aandacht besteedde aan onwenselijk gedrag	51	(43)
zijn dit soort gedragingen de laatste jaren toe- of afgenomen?		
afgenomen	13	(8)
ongeveer gelijk gebleven	69	(44)
toegenomen	16	(10)
sterk toenomen	2	(1)
	100	(63)
welke sancties kan men formeel toepassen?		
geen enkele	22	(18)
waarschuwingen	32	(26)
geldboete	10	(8)
schorsingen	42	(34)
roeyement	52	(42)
anders	82	(9)

4 Conclusies en afsluitende overwegingen

Samenvatting van de belangrijkste uitkomsten

Dit rapport is voornamelijk gebaseerd op de analyse van bevolkingsenquêtes, institutionele tellingen en een beknopte enquête bij bijna 90 grote maatschappelijke organisaties die beschikken over meer dan 50.000 leden en/of donateurs. Na een introductie van het onderzoek en typering van de gehouden enquête in hoofdstuk 1, beschreef hoofdstuk 2 hoe het percentage Nederlanders dat bij geen enkele organisatie is aangesloten daalde in de loop van de jaren tachtig, maar vanaf de jaren negentig een stijgende tendens vertoont, het percentage dat is aangesloten bij meerdere organisaties neemt sindsdien af. De terugloop in de bereidheid om zich aan te sluiten manifesteerde zich over een brede linie: bij politieke partijen en ideële organisaties, maar ook bij belangenorganisaties en vrijetijdsverenigingen. Het is een beeld dat niet alleen uit enquêtes onder de bevolking naar voren komt. Institutionele cijfers bevestigen dat de organisatiebereidheid onder de bevolking op verschillende terreinen aan het slinken is. Uit tellingen van de organisaties zelf blijkt dat het aantal leden en/of donateurs bij de politieke partijen, vrouwenorganisaties en kerken de afgelopen decennia sterk is afgenomen. Daar staat groei tegenover van bijvoorbeeld consumentenorganisaties. Bij de institutionele tellingen moet ook worden aangekend dat juist in de meer recente jaren veel fondsenwervende organisaties alleen hun structurele donateurs zijn gaan meetellen. Alle sectoren meegerekend, wordt het beeld voor de afgelopen tien jaar gekenmerkt door stabiliteit. Voor de afgelopen jaren laten de meeste onderzoeken een daling zien in het percentage vrijwilligers en ook die strekt zich uit over een aantal sectoren: het vakbondswerk, de religie, recreatieve verenigingen.

De algemene tendens is dus een stabiele of licht afnemende organisatiegraad van de bevolking op uiteenlopende van maatschappelijke terreinen. Dat neemt niet weg dat er ook groeiende organisaties zijn. Op politiek gebied kan bijvoorbeeld worden gewezen op de gestage ledenaanwas bij de socialistische partij, in de arbeidswereld en vrijetijdssector op groei bij werknemersorganisaties in de ICT-sector, computerhobbyclubs of een sport als golf, een voorbeeld in de sector natuur en milieu is het Wereld Natuur Fonds en ondanks de internationaal onvertoonde snelle ontkerkelijking in de afgelopen halve eeuw zijn er ook de succesvolle evangelische en pinkstergemeenten.

Vervolgens zijn in hoofdstuk 3 uitkomsten van de enquête bij bijna 90 maatschappelijke organisaties besproken, aangevuld met informatie uit jaarverslagen, beleidsnotities, trendrapporten e.d. De overheersende tendens naar een dreigende afkalving van het ledenbestand die in het vorige hoofdstuk werd vastgesteld, komt ook naar voren in de prioriteiten die de organisaties in hun doelstellingen aanbrengen. Ledenwerving en ledenbehoud, het bevorderen van de verbondenheid van de achterban met

de organisatie en daarnaast het interesseren van het bredere publiek en het bereiken van nieuwe doelgroepen gelden voor de ondervraagde organisaties algemeen als belangrijke bestuursdoelstellingen. Daarnaast zijn er thema's die al naargelang de sector sterker naar voren worden geschoven, zoals professionalisering in de sector sport en recreatie, het versterken van lobbyactiviteiten en politiek draagvlak bij organisaties gericht op gezondheidszorg en welzijn, het bevorderen van effectieve bestedingen en transparantie in de sector internationale hulp en mensenrechten.

In hoofdstuk 3 is verder ingegaan op drie onderwerpen die in de vragenlijst van 2007 aan de orde zijn gesteld. Om te beginnen: het betrekken van allochtone groepen bij de organisatie. Langs verschillende wegen wordt door de organisaties gestreefd naar een (meer) evenwichtige opbouw van hun achterban, in termen van leeftijd, sekse, opleidingsniveau, maar ook etnische achtergrond. Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties schatten in dat het aandeel allochtonen binnen de gelederen rond de 9% is. Dit percentage komt in de buurt van het aandeel (niet westerse) allochtonen binnen de Nederlandse bevolking. Bevolkingsenquêtes maken duidelijk dat allochtonen wat betreft actieve participatie op het middenveld een achterstand hebben op autochtonen. Als mogelijke oorzaken voor een geringere deelname worden genoemd: hun moeilijke bereikbaarheid, culturele verschillen in maatschappelijke deelname en een sterkere oriëntatie van allochtonen op de eigen gemeenschap, terwijl – als een vicieuze cirkel bij de promotie – ook het geringe aantal allochtone leden als een hinderpaal voor de aansluiting wordt getypeerd.

Een tweede thema dat nader is uitgediept is Europa. Ongeveer de helft van de onderzochte organisaties richt zich bij een aantal van haar activiteiten specifiek op de Europese Unie of probeert op variërende wijzen de Europese besluitvorming te beïnvloeden. Het meest Europees actief zijn: politieke partijen, vakbonden en organisaties op het terrein van natuur en milieu. De Europese koepels spelen een belangrijke rol bij contacten met de Europese Commissie of het Europees Parlement, maar dat betekent niet dat de vaderlandse politiek als minder relevant wordt beoordeeld. In grote meerderheid zoekt men contact met ministeries, leden van de Eerste of Tweede Kamer e.d. als het om Europese onderwerpen gaat. Ruim een derde van de organisaties probeert actief de eigen achterban te interesseren voor Europese onderwerpen, onder andere door het bieden van informatie via eigen bladen, brochures en andere informatiekkanalen, en door oproepen aan leden bij politieke campagnes die gericht zijn op de Europese Unie.

Ten slotte is nog even stilgestaan bij de vraag in welke mate de organisaties zich geconfronteerd zien met zogenaamde ongewenste gedragingen onder hun achterban. Een op de tien organisaties typeert het als een probleem voor zijn organisatie en de helft heeft er de afgelopen jaren aandacht aan besteed in beleidsstukken. Ongewenste gedragingen worden door iets meer organisaties als een toenemend probleem beschouwd dan als een afgenomen probleem, volgens een ruime meerderheid is het probleem ongeveer gelijk gebleven. Tot de meest toegepaste sancties behoren royementen en schorsingen.

Afsluitende overwegingen

In de hoogtijdagen van de verzuiling vormde het aangesloten zijn bij een organisatie bij grote delen van de Nederlandse bevolking een vanzelfsprekende uitbreiding van de kerkgemeenschap waartoe men behoorde – als een soort voortzetting van de theologie met andere middelen. Via groepsintegratie conformeerde men zich aan de strevingen van zijn organisatie. Met het geboren worden binnen een levensbeschouwelijke zuil was meteen ook het lidmaatschap gegeven van een heel scala aan verenigingen en organisaties die met de betreffende zuil verbonden waren: de krant die men las, de vakbond en omroep waarbij men was aangesloten, de school waar men zijn kinderen heen stuurde, de club waar men op zaterdag een balletje trapte, de vrouwenvereniging waar moeder op sommige avonden heen ging.

Die tijd is voorbij en ervan uitgaan dat een dergelijke levenslange trouw ooit weer vat zal krijgen op nieuwe generaties is wachten op Godot. De meeste van de huidige maatschappelijke organisaties hebben niet langer een godsdienstige, laat staan kerkelijke achtergrond. Zij kunnen niet rekenen op de onvoorwaardelijke loyaliteit van traditionele groepen of subculturen en missen de vanzelfsprekende aansluiting bij de leefwereld en sociale netwerken van groepen, die zo lang typerend is geweest voor het oude verenigingsleven. Waar ooit het lidmaatschap van een vereniging naadloos aansloot bij het levensbeschouwelijke milieu of de maatschappelijke positie van mensen, heeft het lidmaatschap van een vereniging tegenwoordig meer het karakter van een ruilovereenkomst: men sluit zich aan omdat de vereniging iets aantrekkelijks heeft te bieden en is bereid daar iets (geld of tijd) tegenover te stellen. Maar vanzelfsprekend is de relatie niet en zij wordt periodiek opnieuw gewogen. Zeker voor de grote organisaties die in dit rapport centraal staan zullen voor individuen vaak pragmatische of zakelijke motieven overwegen: men doneert geld aan een keurkorps van professionals en verwacht dan hiervan dat het een bepaalde doelstelling effectief behartigt (de belangen of het volwaardig functioneren van een bevolkingsgroep, internationale hulp of mensenrechten, recreatieve voorzieningen, het delen en uitdragen van een religieuze of politieke overtuiging enz.).

Het beeld is bovendien divers. Een aantal van de hier beschreven organisaties zijn in meerdere landen actief en tussen de nationale afdelingen bestaan vaak duidelijke verschillen, zoals er – binnen landen – ook regionale of zelfs plaatselijke verschillen kunnen bestaan. Bevolkingsgroepen en individuele burgers variëren qua betrokkenheid en motivatie, organisaties qua doelstellingen en doelgroepen. Niet alleen de motieven van mensen om zich te verbinden met een organisatie zullen uiteenlopen per organisatietype, dat geldt ook voor de potentiële bedreigingen waarmee organisaties te kampen hebben. Zo zijn centralisatie en bureaucratisering, rationalisering en professionalisering tendensen die zich binnen veel organisaties op het maatschappelijk middenveld manifesteren, en dan ook in de beschrijvingen van hun vertegenwoordigers naar voren komen, maar zij pakken vaak per organisatie anders uit (De Hart 2005; Dekker, De Hart en Faulk 2007). Hobbyclubs, sportverenigingen, vrouwenbonden of religieuze organisaties drijven in hoge mate op de inzet van

vrijwilligers. Bij hen ligt de nadruk sterk op gezamenlijke activiteiten en collectieve identiteitsgevoelens. Bij dit soort organisaties kunnen problemen ontstaan als de contacten anoniem worden, als de organisatie een radicale gedaantewisseling doormaakt, als professionalisering en bureaucratisering te ver dreigen door te schieten. Dat ligt anders bij organisaties die gespitst zijn op de professionele verwezenlijking van bepaalde ideële doelen en daarbij gesteund worden door een grote schare donateurs, zoals in het geval van Greenpeace of Artsen zonder Grenzen. Zij zullen vooral rekening moeten houden met een afname van de populariteit van de onderwerpen waarop zij zich richten onder het grote publiek, moeten waken voor imagoschade en het leggen van een (te) groot beslag op de tijd van hun achterban. Weer anders is de situatie voor bijvoorbeeld belangenorganisaties, zoals de vakbonden, consumentenbonden of een organisatie als de ANWB. Zij kunnen met tegenwind te kampen krijgen als hun klanten of leden elders betere commerciële voorzieningen aangeboden krijgen, vinden dat er teveel geappelleerd wordt aan collectieve solidariteit ten koste van het eigen belang, of oordelen dat het lidmaatschap te weinig oplevert in termen van persoonlijke kosten en baten. Een grotere afhankelijkheid van hetzij overheids-subsidies, hetzij sponsoring door het bedrijfsleven bij het voeren van de financiële huishouding is eveneens een ontwikkeling die verschillend gepercipieerd zal worden en die uiteenlopende effecten zal hebben al naargelang het soort organisatie (vgl. Kuperus 2005: 58-59; De Hart 2005: 31 e.v.).

En dan zijn er nog de zorgen over de actieve betrokkenheid van de achterban. De meeste verenigingen zijn niet alleen ledenorganisaties maar ook vrijwilligersorganisaties. In verschillende rapporten is het SCP de afgelopen jaren ingegaan op de positie van vrijwilligers, de verschillende typen vrijwilligers en stijlen van vrijwilligersmanagement en zijn de problemen signaleerd waarmee veel maatschappelijke organisaties hebben te kampen (Dekker, De Hart en Faulk 2007; Devilee 2005). Dalende ledentallen, vergrijzende afdelingen, geringe bereidheid tot vrijwilligerstaken, weinig doorstroming in bestuurslagen, geringe betrokkenheid van de achterban bij de besluitvorming en fricties tussen werkorganisaties en de verenigingsdemocratie (ofwel tussen de professionals die bij de vereniging of organisatie in dienst zijn en de op vrijwillige basis actieve leden): dat zijn thema's die vaak terugkeren in verhalen uit de praktijk en waarvan een aantal ook in dit rapport weer naar voren zijn gekomen (Kuperus 2005: 44-45; vgl.: Dekker, De Hart en Faulk 2007; De Hart 2005; Devilee 2005).

Meer dan de helft van de volwassen bevolking is aangesloten bij een organisatie, een op de vijf Nederlanders bij meerdere organisaties – we spreken dan over in het totaal bijna 7 miljoen lidmaatschappen. Lidmaatschap heeft al naargelang het soort organisatie waartoe men behoort een andere betekenis, voor het lid zelf en in de ogen van anderen: de Lions, Milieudefensie, een vakbond of bedrijfsvereniging, een buurtvereniging of de plaatselijke gemeente van de christelijke gereformeerde kerken in Nederland. Die betekenis kan bovendien verschillen per regionale context en evolueren in de tijd. Ze kan zelfs verschillen binnen één en dezelfde organisatie:

tussen bestuurslagen, lokale afdelingen, individuele leden. Niet zelden is er sprake van spillover-effecten van het ene type deelname naar het andere (bijvoorbeeld vanuit kerkelijke activiteiten naar participatie in niet religieuze organisaties; zie o.a. Dekker en De Hart 2002, 2006; Bekkers 2003, 2004; Ruiter 2008).

Lidmaatschap en zijn betekenis worden meestal niet op zichzelf bestudeerd, maar doorgaans als indicatoren, pendanten of verklaringen van andere, algemenere zaken. Van Alexis de Tocqueville (1835) via Almond en Verba tot hedendaags auteurs als Putnam of Skocpol is de binding van burgers met verenigingen en organisaties in verband gebracht met sociale cohesie en integratie, affiniteit met maatschappelijke en politieke instituties, de mogelijkheden van burgers om invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming, sociaal kapitaal en sociaal vertrouwen, de emancipatie van bevolkingsgroepen, burgerschapsvorming en socialisatie in democratische waarden.¹¹

In de literatuur wordt vooral steeds weer gewezen op twee functies van het verenigingsleven. De eerste is de vorming van sociaal kapitaal ofwel gemeenschapszin: mensen komen via het verenigingsleven tot onderling vertrouwen en samenwerking, wat het zoeken naar oplossingen voor collectief ervaren problemen vergemakkelijkt. De tweede functie heeft betrekking op het democratisch potentieel dat verenigingen vertegenwoordigen via onder andere het leren van politieke basisvaardigheden. In *Landelijk verenigd* zijn de interne democratische processen binnen verenigingen geanalyseerd. De groei van een vereniging gaat ook gepaard met een toenemende differentiatie tussen besluitvormende, bestuurlijke en uitvoerende verantwoordelijkheden. Lang niet alle destijds en in dit rapport onderzochte organisaties worden gekenmerkt door horizontale relaties of gekenmerkt door veel *face-to-face*-ontmoetingen bij de achterban, kortom door een echt verenigingsleven. Zeker voor de grote, fondsenwervende organisaties geldt, dat als zij aanleiding geven tot sociale verbondenheid, dit toch veelal in de zin van Benedict Andersons *imagined communities* zal zijn: er zijn geen of zeer incidentele contacten tussen de aangeslotenen, maar wel kan er heel goed sprake zijn van gezamenlijke identificatie omdat men een ideaal, zorg of belang deelt – verzet tegen wereldwijde armoede of uitputting van het milieu, het bewaken van consumentenbelangen of goede arbeidsvoorwaarden.

Zo bezien is het de vraag of veel verwachtingen omtrent het verenigingsleven en het maatschappelijk middenveld niet wat overspannen zijn. Wat betreft hun socialisatiefuncties en vermogen tot het genereren van burgerlijke betrokkenheid lijken er toch grote verschillen tussen de organisatievormen op het maatschappelijk middenveld te bestaan. De gelijkstelling van de voorraad sociaal kapitaal van een gemeenschap met haar organisatiegraad geeft in elk geval een te simpele voorstelling van zaken. Vele van de hier onderzochte grote organisaties verenigen honderdduizenden Nederlanders, maar kunnen moeilijk worden gezien als voorraadkamers van sociaal kapitaal. Zoals het voorbeeld van het verzuilde Nederland leert blijkt een bloeiend verenigingsleven overigens gepaard te kunnen gaan met zeer specifieke, groeps- en

contextgebonden vormen van sociaal vertrouwen, met particularisme en lokalisme, etnocentrisme en intolerantie. Ook bij de aan de maatschappelijke organisaties vaak toegedichte bijdrage aan het democratisch gehalte van de samenleving zijn wel wat kanttekeningen te plaatsen. Voor sommige organisaties geldt in bepaalde situaties zeker dat zij de zorgen, wensen en denkbeelden van grote groepen burgers registreren, vormgeven en articuleren, en die zorgen enz. binnen de politieke besluitvorming brengen. Maar andere spelen daar toch vooral op in door het scheppen van eigen voorzieningen of activiteiten (waarvan het democratisch gehalte onduidelijk is), terwijl weer andere helemaal niet gericht zijn op de zorgen die onder burgers zouden leven of voornamelijk redeneren vanuit het eigen belang van hun achterban. Gelet op de revival van het begrip sociale cohesie en met de grote dynamiek op het huidige maatschappelijke middenveld in het achterhoofd is er in elk geval alle aanleiding om de ontwikkelingen bij maatschappelijke organisaties ook de komende jaren te blijven volgen én het perspectief te verbreden tot meer kleinschalige en informele vormen van aaneensluiting en activiteiten op lokaal niveau.

Noten

- 1 Het begrip vereniging vatte hij breed op: van kegelclub tot politieke partij en religieuze of literaire sekte. Volgens Weber was het overigens een normaal verschijnsel dat verenigingen die zijn ontstaan op basis van grote levensbeschouwelijke idealen 'mechanismen' worden, die in toenemende mate los komen te staan van de inspiratie van de grondleggers: 'Das liegt einfach an der allgemeinen, wie man zu sagen pflegt: 'Tragik' jedes Realisationsversuchs von Ideen in der Wirklichkeit überhaupt.' Ook bij het verenigingsleven manifesteert zich zo de door Weber steeds weer geconstateerde ironie van het menselijk handelen: het resulteert vaak in iets heel anders dan wat oorspronkelijk beoogd werd.
- 2 Dat is dus afgezien van alle 'papieren' leden. Het betrof sport- en jeugdverenigingen, andere verenigingen gericht op ontspanning en vermaak, alsmede verenigingen met een politiek, cultureel, godsdienstig of sociaal-pedagogisch doel.
- 3 Bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1959 stemde 84% van de katholieken op de KVP en 95% van de gereformeerden op een protestants-christelijke partij.
- 4 Vermeldenswaardig zijn dit verband de antwoorden die we tien jaar geleden kregen in antwoord op de vraag in hoeverre men zich verbonden voelde met een zestal 'groepen mensen die een bepaald kenmerk met u delen'. Wat men doet in de vrije tijd blijkt veel belangrijker dan geloof of politiek en ook dan opleiding of werk:

	niet (zo) verbonden	verbonden	zeer verbonden
interesses in hobby's, sport of vrijetijdsbesteding	24	64	12
opleiding of soort werk	27	63	10
straat of directe omgeving	41	52	7
stad of streek	46	48	6
geloof of levensbeschouwing	50	40	10
politieke overtuiging	68	29	3

Bron: SCP (Civil society en vrijwilligerswerk 1997), Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder

- 5 Afgaande op de meest actuele cijfers zou voor politieke partijen zelfs een toenemende activiteit kunnen worden vermoed, corresponderend met de veronderstelling van de 'moderne kaderpartij' waarin men voornamelijk lid wordt om actief te zijn – of om een functie te kunnen vervullen.
- 6 De eerste groep interpreteert het geloof eerst en vooral vanuit de existentiële ervaring van een direct ingrijpen van God in het persoonlijk leven. Bevindelijken hebben doorgaans een sterke reserve tegenover de wereld, de politiek, de cultuur (wereldmijding in plaats van wereldwijding). Orthodox wil zeggen dat men het geloof primair beschouwt als het volledig onderschrijven van een bepaalde geloofsbelijdenis. Bij orthodoxie kan men denken aan de door de eeuwen heen steeds weer oploeiende strijd tussen 'preciezen' en 'rekkelijken' die niet zelden uitliep op kerksplitsingen (Janse 1985; Dekker en Peters 1989).
- 7 CBS, Milieu & NatuurCompendium: <http://www.milieuenatuurcompendium.nl/>.

- 8 Ter verantwoording: De open antwoorden op de vraag naar relevante ontwikkelingen (vraag 24 van de vragenlijst) zijn ingevoerd in een bestand en vervolgens onder geüniformeerde noemers geturfd per sector.
- 9 39 organisaties gaven antwoord op de vraag of het makkelijk of moeilijk is om de leden te interesseren voor Europese onderwerpen ((1) heel makkelijk ↔ (5) heel moeilijk), 16 van hen gaf aan 'moeilijk' of 'heel moeilijk'.
- 10 Omroepen en de sector religie en levensbeschouwing scoren ook laag op beide aspecten van de schakelfunctie.
- 11 Deelname aan maatschappelijke organisaties is ook verbonden met individuele voordelen, zoals een gemakkelijke en goedkopere toegang tot bepaalde diensten of een betere startpositie op de arbeidsmarkt (voor dat laatste: zie bv. Ruiter 2008: 101 e.v. en de aldaar besproken literatuur).

Literatuur

- Abma, E. (1962). Verenigingen in verleden, heden en toekomst. In: A.N.J. den Hollander et al. (red.), *Drift en koers*. Assen: Van Gorcum.
- Becker, J. en J. de Hart (2006). *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bekkers, R. (2003). De bijdrage der kerckelijken. In: Th.N.M. Schuyt (red.), *Geven in Nederland 2003* (p. 139-140). Houten/Mechelen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Bekkers, R. (2004). *Giving and volunteering in the Netherlands: sociological and psychological perspectives*. Utrecht: ICS.
- Berg, E. van den (2006). *De lange weg naar Brussel De Europese betrokkenheid van Nederlandse maatschappelijke organisaties en hun leden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bernts, T., G. de Jong en H. Yar (2006). Een religieuze atlas van Nederland. In: W.B.H.J. van de Donk, A.P. Jonkers, G.J. Kronjee en R.J.J.M. Plum (red.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*. Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/Amsterdam University Press.
- Bernts, T., G. Dekker en J. de Hart (2007). *God in Nederland 1996-2006*. Kampen: Ten Have.
- Blonk, A. en J.P. Kruijt (1936). *De besteding van de vrije tijd door de Nederlandse arbeiders*. Amsterdam: Nutsboekerij.
- Boogers, M. en G. Voerman (2005). Politieke partijen en informatisering: nieuwe relaties tussen kiezers, partijleden en politici. In: M. Lips et al. (red.), *ICT en openbaar bestuur. Implicaties en uitdagingen van technologische toepassingen voor de overheid* (p. 509-532). Utrecht: Lemma.
- Broek, A. van den, J. de Haan en J. de Hart (2007). Sociale participatie. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en E. Pommer (red.), *De sociale staat van Nederland 2007* (p. 189-212). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (1957). *Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1955/56, deel 2: avond en weekendbesteding*. Zeist: W. de Haan.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (1965). *Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962/63, deel 3: avond en weekendbesteding, herfst 1962*. Zeist: W. de Haan.
- CIVIQ (2005). *Een klop op de deur. Moskeeën en vrijwillige inzet*. Utrecht: CIVIQ.
- Cruchten, J. van en R. Kuijpers (2007). Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers. In: *Sociaaleconomische trends, 1e kwartaal 2007*, p. 7-17. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dekker, G. en J. Peters (1989). *Gereformeerden in meervoud*. Kampen: Kok.
- Dekker, P. (1999). Redactionele inleiding. In: P. Dekker (red.), *Vrijwilligerswerk vergeleken* (p. 11-13). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA.
- Dekker, P. en A. van den Broek (1999). Civil societies in Noord-Amerika en Europa. In: P. Dekker (red.), *Vrijwilligerswerk vergeleken* (p. 69-94). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA.
- Dekker, P. en J. de Hart (2000). Het sociaal kapitaal van de Nederlandse kiezer. In: M. Hooghe (red.), *Sociaal kapitaal en democratie* (p. 83-112). Leuven: Acco.
- Dekker, P. en J. de Hart (2002). Het zout der aarde: een analyse van de samenhang tussen godsdienstigheid en sociaal kapitaal in Nederland. In: *Sociale Wetenschappen*, jg. 45, nr. 1, p. 45-61.
- Dekker, P. en J. de Hart (2003). Participatie. In: SCP, *De sociale staat van Nederland 2005* (p. 151-172). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Dekker, P. en J. de Hart (2003). Kerkgangers, investeerders in de civil society. In: SCP, *Investeren in vermogen: Sociaal en Cultureel Rapport 2006* (p. 317-338). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., J. de Hart en L. Faulk (2007). Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. (2008). Civil society. In: A. van den Broek en S. Keuzenkamp (red.), *Het dagelijkse leven van allochtone stedelingen* (p. 78-100). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Devilee, J. (2005). *Vrijwilligersorganisaties onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Devilee, J. en J. de Hart (2005). Maatschappelijke participatie. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer (red.), *Thuis op het platteland* (p. 317-340). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Donk, W. van de en A. Edwards (2005). ICT en sociale bewegingen: politiek op maat van internet. In: M. Lips et al. (red.), *ICT en openbaar bestuur. Implicaties en uitdagingen van technologische toepassingen voor de overheid* (p. 533-548). Utrecht: Lemma.
- Hart, J. de (1999). Langetermijntrends in lidmaatschappen en vrijwilligerswerk. In: P. Dekker (red.), *Vrijwilligerswerk vergeleken* (p. 33-68). Den Haag: SCP/VUGA.
- Hart, J. de (2005). *Landelijk verenigd. Grote ledenorganisaties over ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hart, J. de en P. Dekker (2006). 'Kerken en de Nederlandse civil society'. In: Van de Donk et al. (red.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie* (p. 139-169). Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/Amsterdam University Press.
- Hart, J. de en J. Devilee (2005). Participatie. In: SCP, *De sociale staat van Nederland 2003* (p. 181-209). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Holleman, J. en P. Risseeuw (2006). *Nationale Goede Doelen Rapport 2006. Een inventarisatie onder vfi-leden. Onderzoek in opdracht van de VFI, de branchevereniging van goede doelen*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek (geraadpleegd mei 2008 via www.vfi.nl).
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering membership. A study of individual members' formal affiliation with democratically governed federations*. Elanders: Vällingby.
- Janse, C. S. L. (1985). *Bewaar het pand: de spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden* (dissertatie). Houten: Den Hertog.
- Jolles, H.M. (1959). Het verenigingsleven in sociologisch perspectief. In: *Mens en Maatschappij*, nr. 34, p. 18-42.
- Koole, R. (2001). Interne partijdemocratie en representatie. In: G. Voerman (2000), *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2000* (p. 41-59). Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Kuperus, M. (m.m.w. van K. van der Pijl, B. Wams, I. Wilbrink en H. van Zenderen) (2005). *De vereniging op survival: overlevingsstrategieën voor hedendaagse verenigingen*. Utrecht: CIVIQ.
- Kruijt, J.P. (1959). *Verzuiling. Zaandijk*. Heijnis.
- Putnam, R.D. with R. Leonardi en R.Y. Nanetti (1993). *Making democracy work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone*. New York: Simon & Schuster.
- Ruiter, S. (2008). *Association in context and association as context. Causes and consequences of voluntary association involvement*. Wageningen: Ponsen & Looijen.

- Schuyt, Th. N.M., B.M. Gouwenberg, R.H.F.P. Bekkers, M.M. Meijer en P. Wiepking (red.) (2007). *Geven in Nederland 2007. Giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk*. Den Haag: Elsevier Overheid.
- SCP (2000). *Nederland in Europa: Sociaal en Cultureel Rapport 2000*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steyaert, J. en J. de Haan (red.) (2007). *Jaarboek ICT en samenleving 2007. Gewoon digitaal*. Amsterdam: Boom.
- Tiessen-Raaphorst, A. en K. Breedveld (2007). *Een gele kaart voor de sport. Een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tiessen-Raaphorst, A., J. Lucassen, R. van den Dool, J. van Kalmthout (2008). *Weinig over de schreef. Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Voerman, G. (2005). 'Plebiscitaire partijen? Over de vernieuwing van de Nederlandse partijorganisaties'. In: G. Voerman (red.), *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2004* (p.217-244). Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Weber, M. (1924). *Geschäftsbericht und Diskussionsreden auf den deutschen soziologischen Tagungen* In: Ibid., *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen: K.B. Mohr.

Bijlage A Ontwikkelingen in het aantal leden en/of donateurs bij maatschappelijke organisaties

Tabel A.1

Ontwikkelingen in het aantal leden en/of donateurs van grotere maatschappelijke organisaties, 1980-2006 (x 1000). Gearceerd: de organisaties die deel uitmaken van de steekproef van de enquête.

	sinds	1980	1994	1997
sport ^a				
Koninklijke Nederlandse Hippische sportfederatie (KNHS)	2002	48	118	131
Koninklijke Nederlandse Korfbalverbond (KNKV)	1973	105	93	95
Koninklijke Nederlandse Lawn Tennis Bond (KNLTB)	1899	468	744	728
Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB)	1889	1052	997	1027
Koninklijke Nederlandse Watersportverbond (KNWV)	1890	65	97	101
Koninklijke Nederlandse Zwembond (KNZB)	1888	163	164	160
Nederlands Handbalverbond (NHV)	1936	101	63	58
Nederlandse Badminton Bond	1931	69	84	86
Nederlandse Golf Federatie (NGF)	1914	11	69	106
Nederlandse Ski Vereniging (NSV)	1927	63	161	146
Nederlandse Toer Fiets Unie (NTFU)	1956	50	32	32
Nederlandse Volleybal Bond (NeVoBo)	1947	155	153	148
Squash Bond Nederland (SBN)	1938	9	37	51
Judo Bond Nederland (JBN)	1939	59	57	58
Koninklijke Nederlandse Atletiek Unie (KNAU)	1901	77	80	82
Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Unie (KNGU)	1868	454	322	313
Koninklijke Nederlandse Hockeybond (KNHB)	1898	102	129	126
Koninklijke Nederlandse Klim- en Bergsport Vereniging (KNKBV)	1902	45	46	53
Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond (KNSB)	1882	139	148	162
Nederlandse Bridge Bond (NBB)	1930	39	97	105
reguliere koepels totaal		3274	3691	3768

a Cijfers van de ledenaantallen van de sportbonden (reguliere koepels en buitengewone koepels) zijn overgenomen uit de regelmatig verschijnende NOC/NSF publicaties, met als laatste 'Ledental NOC*NSF over 2006', geraadpleegd februari 2008 via www.sport.nl.

	2000	2003	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
	150	143	189	294	26
	97	97	95	-10	-2
	710	710	699	49	-2
	1025	1048	1089	4	6
	102	111	114	75	12
	150	152	150	-8	0
	55	57	57	-44	4
	74	57	66		
	151	209	269	2345	78
	143	141	119	89	-17
	33	38	41	-18	24
	136	127	128	-17	-6
	51	46	17	89	-67
	55	56	55	-7	0
	89	98	123	60	38
	297	295	284	-37	-4
	137	162	187	83	36
	58	63	57	27	-2
	187	171	152	9	-19
	112	116	116	197	4
	3812	3897	4007	22	5

Tabel A.1
(vervolg)

	sinds	1980	1994	1997
Nederlandse Christelijke Sportunie	1955	121	118	203
Nederlandse Culturele Sportbond	1926	40	41	188
Nederlandse Katholieke Sportfederatie	1946	402	350	362
Nederlandse Studenten Sportstichting (NSSS)	1957	68	64	52
buitengewone koepels totaal		631	573	805
recreatie				
Hobby Computer Club	1977	3		
Scouting Nederland	1973	102	122	123
Seniorweb	2002	.	.	.
Sportvisserij Nederland ^b	2006	462	355	360
Supportersvereniging Ajax (SVA)	1992	.	45	75
recreatie totaal (excl. HCC)		564	522	558
gem. per organisatie				
sport & recreatie totaal (exl. HCC)		4469	4786	5131

b Sportvisserij Nederland komt voort uit een fusie tussen de Nederlandse Vereniging Van Sportvisserijfederaties (NVVS) en de Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij (OVV). De NVVS behartigde vóór de fusie 25 jaar de belangen van de Nederlandse sportvisserij, de OVV was ruim 54 jaar kennis- en adviescentrum op gebied van zoetwatervisserij en visstandbeheer. De cijfers in de rij Sportvisserij Nederland voor de jaren 1980, 1994, 1997 en 2000 zijn de ledenaantallen van de NVVS.

	2000	2003	2006	% verschil1980-2006	% verschil 2000-2006
	210	165	144	19	-31
	228	244	210	425	-8
	384	405	419	4	9
	67	70	94	38	40
	889	884	867	37	-2
		205	172		
	117	114	114	12	-3
	.	24	69	.	.
	365	381	353	-24	-3
	76	78	81	.	7
	558	597	617	9	11
		160	158	.	.
	5259	5378	5491	23	4

Tabel A.1
(vervolg)

	sinds	1980	1994	1997
omroepen^c				
KRO	1925	610	615	615
VARA	1925	538	531	508
BNN	1998	.	.	.
Llink	2000	.	.	.
NCRV	1924	522	548	544
VPRO	1926	186	543	493
AVRO	1923	804	648	577
EO	1967	205	532	592
MAX	2002	.	.	.
TROS	1964	740	560	574
VOO	1973	285	1066	.
omroepen totaal (excl. AVRO en EO)		2881	3863	2734
kerken^d				
RKK	1853	5453	5460	5283
PKN (tot aan 2004: NHK, GKN + ELK)	2004	3834	2599	2435
Ger. Kerken (vrijgemaakt)	1944	99	121	124
Hersteld Hervormde Kerk	2004	.	.	.
Chr. Gereformeerde Kerken	1892	74	75	75
Ger. Gemeenten	1907	84	94	96
v. Pinkster- en Evangelische gemeenten	div.	62	117	127
kerken totaal		9606	8466	8140

c De publieke omroeporganisaties zijn niet altijd open over hun lidmaatschapscijfers. Het Commissariaat voor de Media heeft niet de beschikking over alle ledenaantallen van de omroepen van de afgelopen jaren. Omroepen hoeven maar 1 maal per 5 jaar de ledencijfers kenbaar te maken. Het laatste jaar was 2004. Sinds 1997 zijn abonnees op omroepbladen niet meer automatisch lid van een omroepvereniging. Zij moeten door middel van een wilsverklaring aangeven ook lid te willen zijn. In plaats van 2003 zijn de cijfers van 2004 gebruikt, ontleend aan het Commissariaat voor de Media.

d Na de katholieken, Nederlands hervormden en gereformeerden is de islam de vierde geloofsrichting in ons land. Omdat institutionele tellingen bij koepelorganisaties vaak ontbreken, hebben wij ervan afgezien cijfers over moslimorganisaties op te nemen. Daarnaast kent Nederland Boeddhistische- en Hindoegemeenschappen, die met een totale omvang de 50.000 grens ruimschoots overstijgen. Omdat ook hier exacte institutionele tellingen vaak ontbreken, is ervan afgezien de cijfers van de bijvoorbeeld de Hindoe Raad Nederland en de Boeddhistische Unie Nederland in de tabel op te nemen. Zij zijn in het kader van dit onderzoek wel benaderd met de vragenlijst. Bij de RKK kerk is 1853 als jaar van oorsprong aangehouden, het jaar van het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie.

2000	2003 ^a	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
569	476	473	-22	-17
464	420	377	-30	-19
107	216	219	.	104
.	.	50	.	.
498	365	339	-35	-32
459	362	344	85	-25
491	393		-100	-100
603	476		-100	-100
	65	100	.	.
502	431	450	-39	-10
.	.	.	.	.
2600	2336	2352	-18	-10
5106	4756	4406	-19	-14
2271	2108	1944	-49	-14
125	126	126	27	1
.	.	70	.	.
75	75	75	1	0
98	101	103	23	5
135	139	143	131	6
7810	7339	6867	-29	-12

Tabel A.1
(vervolg)

	sinds	1980	1994	1997
consumenten				
ANWB	1883	2500	3100	3500
Consumentenbond	1953	510	650	663
Veilig Verkeer Nederland	2000	41	42	35
Vereniging Eigen Huis	1974	85	385	500
Nederlandse Woonbond ^e	1990	.	155	417
consumenten totaal		3136	4332	5115
natuur & milieu^f				
Waddenvereniging	1965	20	54	48
Greenpeace Nederland	1971	18	586	611
Wereld Natuur Fonds	1962	100	690	708
Zuid Hollands Landschap	1934	40	41	39
Milieudefensie	1972	14	35	34
Vereniging Natuurmonumenten	1905	260	725	870
International Fund for Animal Welfare	1981	.	130	220
Dierenbescherming	1864	100	180	188
Vogelbescherming Nederland	1899	26	80	102
Proefdiervrij	1897	10	10	20
Stichting AAP	1972	1	9	43
World Society for the Protection of Animals	1950	10	10	8
Zeehondencreche Lenie 't Hart	1974	20	45	43
natuur & milieu totaal		619	2594	2934

e De Woonbond is in 1990 ontstaan uit een fusie van het Landelijk Ombudsteam Stadsvernieuwing, het Nederlands Verbond van Huurders en de Landelijke Organisatie Belangengroepen Huisvesting.

f De cijfers van de organisaties in de categorie Natuur en Milieu komen uit de achtereenvolgende 'Vroege Vogels Parades'.

2000	2003	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
3500	3800	3869	55	11
635	601	561	10	-12
30	31	38	-7	27
584	636	667	685	14
717	682	795	.	11
5466	5750	5930	89	8
49	49	45	125	-8
666	674	580	3122	-13
773	850	920	820	19
50	53	55	38	10
43	71	92	557	114
965	945	900	246	-7
291	326	190	.	-35
192	197	200	100	4
125	124	127	388	2
26	42	51	410	99
58	91	86	8500	48
26	42	65	550	146
48	53	57	185	20
3312	3517	3368	444	2

Tabel A.1
(vervolg)

	sinds	1980	1994	1997
internationale hulp				
Amnesty International	1968	45	160	185
Cordaid ^g	1999	.	.	.
Cordaid Memisa (vanaf 1999 bij Cordaid)	1925	95	146	116
Cordaid Mensen in Nood (vanaf 1999 bij Cordaid)	1914	175	174	157
Edukans	2002	.	.	.
Oxfam Novib	1956	140	279	263
Plan Nederland	1975	65	282	400
Save the Children	1981	.	32	33
Stichting Terre des Hommes Nederland	1966	30	130	130
Stichting Vluchteling	1976	230	228	225
Unicef	1955	15	350	380
Woord en daad	1973	55	55	55
Artsen zonder grenzen	1984	.	650	850
Nederlandse Rode Kruis	1873	1072	1000	900
Nederlandse Stichting voor Leprabestrijding	1967	80	370	370
Childslife International	1995	.	.	80
Lilianefonds	1980	.	69	54
SOS kinderdorpen	1949	30	30	40
internationale hulp totaal		2032	3955	4238

g Cordaid is in 1999 voortgekomen uit een fusie van de katholieke ontwikkelingsorganisaties Vastenactie/Balance, Mensen in Nood en Memisa. Anno 2008 zijn de volgende fondsen ondergebracht bij Cordaid: Cordaid Mensen in Nood (noodhulp en wederopbouw), Cordaid Memisa (gezondheidszorg), Cordaid Kinderstem (kinderen in sloppenwijken), Cordaid Bond Zonder Naam (armoedebestrijding in Nederland), Vastenactie (kleinschalige ontwikkelingsprojecten) en Cordaid Microkrediet (kleine ondernemers). Door gescheiden geldstromen kunnen donateurs voor een specifiek doel doneren.

2000	2003	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
217	261	294	553	35
307	329	308	.	0
.	.	.		
.	.	.		
.	50	50		
232	306	390	179	68
350	196	145	123	-59
95	100	100	.	5
150	195	192	540	28
200	200	140	-39	-30
324	421	531	3440	64
55	55	55	0	0
700	700	487	.	-30
750	675	591	-45	-21
130	150	135	69	4
82	85	115	.	40
60	71	84	.	40
30	100	110	267	267
3682	3809	3727	83	1

Tabel A.1
(vervolg)

	sinds	1980	1994	1997
gezondheidszorg^h				
Alzheimer Nederland	1984	.	110	250
Diabetesvereniging Nederland ⁱ	1945	35	40	42
Hersenstichting	1989	.	5	50
KWF Kankerbestrijding	1949	695	1053	1010
Nationale Vereniging de Zonnebloem	1949	295	414	550
Nederlandse Hartstichting	1964	550	1503	1153
Nederlandse Patiëntenvereniging	1982	.	58	65
Nierstichting	1967	415	451	499
Reumafonds	1926	80	165	184
Revalidatiefonds	1960			55
Cliniclowns	1992	.	0	3
Epilepsie Fonds ^j	1893	259	157	125
Maag Lever Darmstichting	1981	.	25	41
Nederlands Astma Fonds	1959	24	533	745
Stichting Aidsfonds	1985	.	90	90
Stichting MS Research	1980	.	150	150
gezondheidszorg totaal		2353	4754	5012

h In de tabel is niet de Landelijke Organisatie van Cliëntenraden (LOC) opgenomen, omdat alleen cliëntenraden als lid zijn aangesloten en geen individuele cliënten. Bij de LOC zijn zo'n 80% van de bestaande cliëntenraden aangesloten van verpleeg- en verzorgingshuizen, de thuiszorg en de GGZ. Zij vertegenwoordigen naar schatting ongeveer 500.000 mensen.

i Naast de Diabetesvereniging Nederland bestaat het Diabetes Fonds, dat in 2006 rond de 120.000 donateurs telde. Omdat cijfers voor de overige jaren ons niet bekend zijn is het Fonds niet in de tabel opgenomen. De Diabetesvereniging en het Diabetes Fonds zijn samen met andere diabetes-gerelateerde organisaties aangesloten bij de Nederlandse Diabetes Federatie.

j Het Nationaal Epilepsie Fonds is voortgekomen uit onder andere het protestants-christelijke fonds 'De Macht van het Kleine'. Opgericht in 1893, is het naar eigen zeggen een van de oudste gezondheidsfondsen in Nederland.

2000	2003	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
215	230	240	.	12
50	56	58	66	16
67	67	35	.	-48
800	910	650	-6	-19
610	645	620	110	2
1145	800	530	-4	-54
70	80	75	.	7
503	552	600	45	19
189	197	200	150	6
55	65	57		4
13	64	151	.	1062
125	90	70	-73	-44
41	60	80	.	95
556	355	343	1329	-38
200	120	130	.	-35
175	175	150	.	-14
4814	4466	3989	70	-17

Tabel A.1
(vervolg)

	sinds	1980	1994	1997
welzijn				
Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij	1824	55	70	65
Stichting Leger des Heils Fondsenwerving	1887	470	460	450
Nederlandse Stichting voor het Gehandicapte Kind	1950	92	92	92
Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie	1973	15	70	96
Stichting Vrienden van de Hoop	1975			
Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind	1971	11	101	102
Jantje Beton	1968		20	20
Fonds Slachtofferhulp	1984	.	23	43
welzijn totaal (excl. St. Vrienden van de Hoop)		643	836	868
werknemers¹				
CNV	1909	304	338	354
FNV	1975	1078	1111	1194
Unie MHP	1974	118	156	161
werknemers totaal		1500	1605	1709

k Cijfer voor 2004.

l De ledencijfers van de vakbondsfederaties (FNV, CNV en de Unie MHP) zijn afkomstig van het CBS (CBS StatLine). Naast de drie vakcentrales hebben ook acht grote individuele bonden de enquête ingevuld. Om dubbeltellingen te voorkomen zijn zij echter niet in deze tabel opgenomen.

2000	2003	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
70	73	75	36	7
450	430	410	-13	-9
92	92	92	0	0
100	103	104	593	4
	68	70		
100	105	100	809	0
20	50 ^k	50		150
60	90	100	.	67
892	943	931	45	4
357	355	342	12.5	-4
1225	1205	1171	9	-4
207	169	161	36	-22
1789	1729	1674	12	-6

Tabel A.1
(vervolg)

	sinds	1980	1994	1997
vrouwen^m				
NBvP, Vrouwen van Nu	1930	82	75	70
NVVH-Vrouwennetwerk ⁿ	1912	55	40	30
Passage	1999	65	49	43
ZijActief	1956	57	56	50
vrouwen totaal		259	220	193
ouderen				
Unie KBO	1952	192	230	236
ANBO Voor 50-plussers	1901	182	200	198
PCOB Belangenbehartiging 50-plus	1960	14	80	83
ouderen totaal		388	510	517
politieke partijen^o				
PvdA	1946	113	69	62
VVD	1948	86	55	52
CDA	1980	143	100	89
politieke partijen totaal (CDA+PvdA+VVD)		342	224	203

m Tot vorig jaar waren de in de tabel opgenomen vrouwenorganisaties aangesloten bij de Nederlandse Vrouwen Raad. De Nederlandse Vrouwen Raad vertegenwoordigt momenteel ruim veertig vrouwenorganisaties. De raad heeft als koepel deelgenomen aan de enquête onder maatschappelijke organisaties maar is niet in de tabel opgenomen omdat we niet beschikken over een gedetailleerd beeld van de gezamenlijke aanhang van de lidorganisaties.

n Sinds 2001 voert de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen de naam NVVH-Vrouwennetwerk.

o De lidmaatschapscijfers van de politieke partijen zijn ontleend aan de jaarboeken van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen

2000	2003	2006	% verschil 1980-2006	% verschil 2000-2006
66	58	50	-39	-24
30	25	15	-73	-50
50	40	30	-54	-40
48	23	17	-70	-65
194	146	112	-57	-42
250	261	308	60	23
180	170	177	-3	-2
90	90	105	650	17
520	521	590	52	13
58	62	63	-44	9
49	44	41	-52	-16
80	77	70	-51	-13
187	183	174	-49	-7

Verantwoording bij tabel A1

De ledentallen zijn voor een groot deel ontleend aan de jaarverslagen, onderzoeksrapporten en andere publicaties van de betreffende organisaties, in combinatie met cijfers die zijn te vinden in Pyttersen's Nederlandse Almanak (diverse jaargangen) en de Goede Doelen Gids van de Vereniging van Fondsenwervende Instellingen (VFI). Over de voor- en nadelen van het gebruik van de gegevens uit jaarverslagen is in paragraaf 2.2 ingegaan. Omdat niet alle organisaties dezelfde definitie hanteren van het begrip donateur en omdat zij hun definitie in de loop van de tijd veranderen, moet voorzichtig worden omgegaan met vergelijkingen tussen organisaties onderling en veranderingen in de tijd.

In de tabel zijn voor sommige organisaties grote fluctuaties te zien in de leden- en donateuraantallen. In de sport en recreatiesector zijn gestage groeiers te herkennen die in de laatste jaren nog een schep bovenop de groei doen (bijvoorbeeld de Atletiekunie, Hippische Sportfederatie, Hockeybond en de Golf Federatie). De Atletiekunie is een voorbeeld waar recente maatschappelijke ontwikkelingen (meer aandacht voor preventie van gezondheidsproblemen en bewegingsarmoede) zorgen voor een groeiende aantrekkingskracht van met name de loopsport. Het lukt de Atletiekunie grotere groepen mensen (informele hardloop-, wandel- en Nordic Walking groepen) aan de organisatie te binden. De scherpe daling bij de Squashbond had te maken met een reorganisatie van het ledenbestand. Externe maatschappelijke ontwikkelingen zorgden ook bijvoorbeeld in de sector consumentenorganisaties voor grote groei (Vereniging Eigen Huis maar ook de Woonbond). Bij de Woonbond zorgde onder andere veranderde wet- en regelgeving in de volkshuisvesting voor een gunstig effect op de ledenaantallen. Plotselinge dalingen zien we vooral in de goede doelen sector. Een aantal organisaties heeft het donateurbestand in recente jaren plotseling zien dalen door negatieve publiciteit (Plan Nederland, de Hartstichting), andere organisaties hebben in bepaalde jaren hun donateurbestand opgeschoond of hun definitie van een donateur aangescherpt en zijn daardoor 'op papier' gekrompen. Waar verschillende organisaties jaren achtereen alle personen met ook eenmalige giften tot hun donateurlegioen rekenden, zijn zij vanaf het begin van deze eeuw alleen mensen gaan meetellen die minimaal één maal per twee jaar een gift overmaakten. Voorbeelden van organisaties waar opschoning of een meer strikte definitie leidde tot een abrupte daling in de officiële donateuraantallen zijn de Stichting Vluchting, het Nederlandse Rode Kruis, de Hersenstichting, de Kankerbestrijding, het Astmafonds, de Hartstichting, de Nederlandse Stichting voor het Gehandicapte Kind en het International Fund for Animal Welfare. Soms spelen binnen een beperkt aantal jaren zowel een opschoning van het bestand als negatieve publiciteit (Hartstichting). Wat uit deze gegevens geleerd kan worden is dat een scherp dalende lijn in de donateuraantallen te maken kan hebben met een sterke daling in de aantrekkingskracht van specifieke organisaties, maar dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn. De cijfers moeten dus met enige voorzichtigheid worden gehanteerd en zijn in

enkele gevallen zelfs drastisch herschreven. Wat verder uit deze bevindingen spreekt is een neiging het donateurbeheer te professionaliseren. Vooral binnen de goede-doelensector wordt veel werk gemaakt van het op orde brengen en houden van de donateurbestanden, waarbij steeds meer organisaties in hun definiëring aansluiten bij een omschrijving van het Centraal Bureau van de Fondsenwerving waarbij alleen gevers meegeteld worden die met een zekere regelmaat – vaak minimaal tweejaarlijks – een gift doen. Daarnaast wordt veel energie gestoken in het vasthouden van de loyaliteit van de donateurs en geïnvesteerd in het op de kaart zetten en houden van de organisatie. Marketing strategieën kunnen in korte tijd ook tot flinke aanwas leiden (zie bv. sos Kinderdorpen).

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt elke twee jaar zijn Werkprogramma vast.

De tekst van het lopende programma (2007-2008) is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Het Werkprogramma is rechtstreeks te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.

ISBN 90-377-0267-8

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel. Een complete lijst is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Sociaal en Cultureel Rapport 2000. ISBN 90-377-0015-2

Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector. ISBN 90-377-0106-x

In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004. ISBN 90-377-0159-0

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6

The Netherlands in a European Perspective. Social & Cultural Report 2000. ISBN 90-377-0062-4
(English edition 2001)

The Quality of the Public Sector (Summary). Social and Cultural Report 2002. ISBN 90-377-0118-3

Nederlandse populaire versie van het SCR 2000

Nederland en de anderen; Europese vergelijkingen uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2000. Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-5875-141-4

SCP-publicaties 2007

2007/1 Publieke prestaties in perspectief. Memorandum quartaire sector 2006-2011 (2007).
ISBN 978-90-377-0298-9

2007/2 Nieuwe links in het gezin (2007). Marion Duimel en Jos de Haan.
ISBN 978-90-377-0287-3

2007/3 Robuuste meningen? Het effect van responsverhogende strategieën bij het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland (2007). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0300-9

2007/4 Een nuchtere kijk op gezond gedrag. Vier thema's voor gezondheidsbevordering (2007).
ISBN 978-90-377-0280-4.

2007/5 Verschillen in verzorging. De verzorging van ouderen in negen EU-landen (2007).
Evert Pommer, Edwin van Gameren, John Stevens, Isolde Woittiez.
ISBN 978-90-377-0258-3

2007/6 Prestaties van de rechtspraak: productiviteit in perspectief (2007). Ab van der Torre,
Jedid-Jah Jonker, Frank van Tulder, Theresa Steeman, Gerard Paulides.
ISBN 978-90-377-0294-1

2007/7 Türken in Deutschland und den Niederlanden. Die Arbeitsmarktposition im Vergleich (2007).
Jaco Dagevos, Rob Euwals, Mérove Gijsberts en Hans Roodenburg.
ISBN 978-90-377-0308-5

- 2007/8 Een gele kaart voor de sport. Een quick-scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld. ISBN 978-90-377-0307-8
- 2007/9 Kosten in kaart. Een makro-kostendecompositie toegepast op instellingen voor verstandelijk gehandicapten (2007). Evelien Eggink, Jedid-Jah Jonker en Michel Ras. ISBN 978 90 377 0143 2
- 2007/10 Sport in the Netherlands (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld. ISBN 978-90-377-0302-3
- 2007/11 Geld op de plank. Niet-gebruik van inkomensvoorzieningen (2007). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978-90-377-0207-1
- 2007/12 Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015 (2007). Paul Dekker, Joep de Hart en Laila Faulk. ISBN 978-90-377-0311-5
- 2007/13 Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid (2007). Karin Wittebrood en Tom van Dijk. ISBN 978-90-377-0309-2
- 2007/14 Meedoen met beperkingen. Rapportage gehandicapten 2007 (2007). Mirjam de Klerk (red.). ISBN 978-90-377-0310-8
- 2007/15 Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact (2007). Mérove Gijsberts en Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0312-2
- 2007/16 Blijvend in balans. Een toekomstverkenning van informele zorg (2007). Alice de Boer en Joost Timmermans. ISBN 978-90-377-0313-9
- 2007/17 Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht (2007). Paul Dekker en Tom van der Meer. ISBN 978-90-377-0318-4
- 2007/18 Verbinding maken. Senioren en internet (2007). Marion Duimel. ISBN 978-90-377-0317-7.
- 2007/19 Moeders, werk en kinderopvang in model. Analyse van arbeidsparticipatie- en kinderopvang-beslissingen van moeders met jonge kinderen (2007). Ingrid Ooms, Evelien Eggink en Edwin van Gameren. ISBN 978-90-377-0314-6
- 2007/20 De sociale staat van Nederland 2007 (2007). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer en Evert Pommer (red.). ISBN 978-90-377-0321-4
- 2007/21 Toekomstverkenning informele zorg (2007). Alice de Boer (red.). ISBN 978-90-377-0319-1
- 2007/22 Beter aan het werk. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en werkhervatting (2007). Gerda Jehoel-Gijsbers (red.). ISBN 978-90-377-0327-6
- 2007/23 Out in the Netherlands. Acceptance of homosexuality in the Netherlands (2007). Saskia Keuzenkamp en David Bos. ISBN 978-90-377-0324-5
- 2007/24 Achterstand en afstand. Digitale vaardigheden van lager opgeleiden, ouderen, allochtonen en inactieven (2007). Eric van Ingen, Jos de Haan en Marion Duimel. ISBN 978-90-377-0316-0
- 2007/25 Het beste van twee werelden. Plattelanders over hun leven op het platteland (2007). Carola Simon, Lotte Vermeij en Anja Steenbekkers. ISBN 978-90-377-0320-7
- 2007/26 Maten voor gemeenten 2007. Een analyse van de prestaties van de lokale overheid (2007). B. Kuhry, J.J.J. Jonker, m.m.v. M. Ras. ISBN 978-90-377-0323-8
- 2007/27 Jaarrapport integratie 2007 (2007). Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978-90-377-0330-6
- 2007/28 Discriminatiemonitor niet-westerse allochtonen op de arbeidsmarkt 2007 (2007). Iris Andriessen, Jaco Dagevos, Eline Nievers en Igor Boog. ISBN 978-90-377-0331-3
- 2007/29 Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Het cultureel draagvlak deel 7. (2007). Frank Huysmans en Jos de Haan. ISBN 978-90-377-0284-2

- 2007/30 *Armoedemonitor 2007* (2007). Cok Vrooman, Stella Hoff, Ferdy Otten en Wim Bos. ISBN 978-90-377-0337-5
- 2007/31 *Verklaringsmodel verpleging en verzorging 2007*. Jedid-Jah Jonker, Klarita Sadiraj, Isolde Woittiez, Michiel Ras en Meike Morren. ISBN 978-90-377-0334-4
- 2007/32 *Comparing Care. The care of the elderly in ten eu-countries*. Evert Pommer, Isolde Woittiez en John Stevens. ISBN 978-90-377-303-0
- 2007/33 *Surfende senioren. Kansen en bedreigingen van ict voor ouderen*. Jos de Haan, Oene Klumper, Jan Steyaert (red.). ISBN 978-90-377-0362-7

SCP-publicaties 2008

- 2008/1 *Vrijwillig verzorgd. Over vrijwilligerswerk voor zorgbehoevend en mantelzorgers buiten de instellingen* (2008). Jeroen Devilee. ISBN 978-90-377-0353-5
- 2008/2 *Vroeger was het beter. Nieuwjaarsuitgave 2008* (2008). ISBN 978-90-377-0344-3
- 2008/3 *Facts and Figures of the Netherlands. Social and Cultural Trends 1995-2006* (2008). Theo Roes (ed.). ISBN 90-377-0211-8
- 2008/4 *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk* (2008). Wil Portegijs en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0346-7
- 2008/5 *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (2008). Andries van den Broek en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0336-8
- 2008/6 *De openbare bibliotheek tien jaar van nu* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0351-1
- 2008/7 *De openbare bibliotheek tien jaar van nu. De hoofdlijnen* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0373-3
- 2008/8 *The future of the Dutch public library: ten years on* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0380-1
- 2008/9 *De virtuele cultuurbezoeker. Publieke belangstelling voor cultuurwebsites* (2008). Jos de Haan en Anna Adolfsen. ISBN 978-90-377-0357-3
- 2008/10 *Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie* (2008). Lex Herweijer. ISBN 978-90-377-0339-9
- 2008/11 *Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid* (2008). Lonneke van Noije en Karin Wittebrood. ISBN 978-90-377-0349-8
- 2008/12 *Grijswaarden. Monitor ouderenbeleid 2008* (2008). Cretien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-0376-4
- 2008/13 *Overwegend onderweg. De leefsituatie en de mobiliteit van Nederlanders* (2008). Lucas Harms. ISBN 978-90-377-0377-1
- 2008/14 *De sociale pijler. Ambities en praktijken van het grotestedenbeleid* (2008). Jeroen Hoenderkamp. ISBN 978-90-377-0378-8
- 2008/15 *De school bestuurd. Schoolbesturen over goed bestuur en de maatschappelijke opdracht van de school* (2008). Monique Turkenburg. ISBN 978-90-377-0338-2
- 2008/16 *Weinig over de schreef. Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport* (2008). Annet Tiessen-Raaphorst, Jo Lucassen, Remko van den Dool, Janine van Kalmthout. ISBN 978-90-377-0360-3
- 2008/17 *Meedoen en gelukkig zijn. Een verkennend onderzoek naar de participatie van mensen met een verstandelijke beperking of chronisch psychiatrische problemen* (2008). M.H. Kwekkeboom en C.M.C. van Weert. ISBN 978-90-377-0369-6

SCP-essays

- 1 *Voorbeelden en nabebelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90-377-0248-1
- 2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90-377-0265-1
- 3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90-377-0261-9

- 4 Leven zonder drukte (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90-377-0262-7
- 5 Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978-90-5260-260-8

Overige publicaties

Veel geluk in 2007. Nieuwjaarsuitgave (2007). Paul Schnabel (red.).
ISBN 978-90-377-0295-8

Marktplaats Europa. Vijftig jaar publieke opinie en marktintegratie in de Europese Unie (2007). Paul Dekker, Albert van der Horst, Henk Kox, Arjan Lejour, Bas Straathof, Peter Tammes en Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0305-4

Samenloop van regelingen (2007). Mirjam de Klerk, Gerda Jehoel-Gijsbers.
ISBN 978-90-377-0315-3

Hoe groot is de vraag? Operationalisatie van de potentiële vraag naar awbz-gefinancierde zorg (2007). Roelof Schellingerhout. ISBN 978-90-377-0341-2

Monitoring van sociale acceptatie van homoseksuelen in Nederland (2007). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0329 0

Ondersteunende voorzieningen (2008). Roelof Schellingerhout. ISBN 978-90-3770354-2

Wel of niet aan het werk (2008). Patricia van Echtelt en Stella Hoff. ISBN 90-377-0364-1

Ontwikkeling van awbz-uitgaven 1985-2030 (2008). Evelien Eggink, Evert Pommer en Isolde Woittiez. ISBN 90-377-0365-8

Veranderlijkheid van opvattingen over de EU (2008). Charlotte Wennekers.
ISBN 978-90-377-0382-5

Advies over het macrobudget huishoudelijke WMO-hulp voor 2009 (2008). Evert Pommer, Ab van der Torre. ISBN 90-377-0383-2

Informatievoorziening integratie niet-westerse allochtonen. Inventarisatie van de beschikbare bronnen en voorstellen voor verbetering (2008). Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts.
ISBN 978-90-377-0388-7

De ongrijpbare nonrespondent (2008). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0359 7.

Europa's burens. Europees nabuurschapsbeleid en de publieke opinie over de Europese Unie (2008). Paul Dekker, Albert van der Horst, Suzanne Kok, Lonneke van Noije en Charlotte Wennekers. ISBN 978 90-377-0381-8

Minderheden meer gewicht. Over overgewicht bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en het belang van integratiefactoren (2008). Jaco Dagevos en Hans Dagevos.
ISBN 978-90-377-0394-8

Maatschappelijke organisaties in beeld. Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld (2008). Esther van den Berg en Joep de Hart.
ISBN 978-90-377-0391-7